

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
Кафедра української філології та журналістики
ЛУГАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІМЕНІ Е.О. ДІДОРЕНКА
Кафедра юридичної лінгвістики та практичної психології

**ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ І СУЧАСНІСТЬ:
ДУХОВНИЙ КОД УКРАЇНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ**

**ЗБІРНИК ТЕЗ
наукової конференції
до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди**

3 грудня 2022 р.

**Київ
2023**

УДК 808.1:821.161.2Сковорода(063)

Рекомендовано до випуску на засіданні кафедри української філології та журналістики
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 5 від 15.12.2022 р.)

Рекомендовано до випуску на засіданні Вченої ради
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 5 від 20.12.2022 р.)

Редакційна колегія:

Г. П. Бондаренко, канд. пед. н., доц., завідувачка каф. української філології та журналістики СНУ ім. В. Даля

А. М. Галенко, ст. викл. каф. української філології та журналістики СНУ ім. В. Даля

О. Л. Кравченко, канд. філол. н., доц. каф. української філології та журналістики СНУ ім. В. Даля

Відповідальний редактор: *А. М. Галенко*

Літературна творчість Григорія Сковороди і сучасність: духовний код української ідентичності : збірник тез наукової конференції до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди (3 грудня 2022 р., м. Київ) (електронне видання) / ред. колегія : Г. П. Бондаренко, А. М. Галенко, О. Л. Кравченко. – Київ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. – 74 с.

Збірник містить матеріали наукової конференції «Літературна творчість Григорія Сковороди і сучасність: духовний код української ідентичності», що відбулася в грудні 2022 р. Тези доповідей присвячені актуальним проблемам українського літературного дискурсу щодо життя та творчості Григорія Сковороди.

Видання розраховане на філологів, студентів, науковців й усіх, хто цікавиться творчістю та непересічною постаттю Григорія Сковороди.

Відповідальність за зміст матеріалів і правильність цитування несуть автори.

© Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Бондаренко Г. П.	
Модус української національної ідентичності в творчому доробку Г. Сковороди	6
Глуховцева І. Я.	
...Не суди лица, суди слово...	
(афоризми Григорія Сковороди про слово, мову, розум)	11
Кравченко О. Л., Логвінова В. В.	
Розуміння ролі Г. Сковороди у формуванні концепції майбутнього України (на прикладі медіаактивності О. Арестовича)	17
Галенко А. М., Голод А. В.	
Творчість Григорія Сковороди в контексті світової літератури	21
Бєлєзьорова Г. О.	
Григорій Сковорода про сенс, цінності життя та духовний код українства	25
Журова Л. А.	
«Філософія щастя» в поетичній творчості Григорія Сковороди	30
Данилюк Д. Д.	
Щастя як морально-етична категорія у світогляді Г. Сковороди	34
Семеряжко В. С.	
Рецепція «серця» Г. Сковороди у творчості О. Кобилянської (на прикладі новел «Impromptu phantasie» та «Valse mélancolique»)	37
Велічко Д. С.	
Г. Сковорода та М. Ковалинський (з історії дружби вчителя та учня)	42
Кравченко О. Л., Наугольна Д. В.	
Осмилення постаті Г. Сковороди в постфольклорних текстах інтернет-середовища ...	46
Галенко А. М., Юрченко А. І.	
Особливості жанру байки в творчій спадщині Григорія Сковороди	53

Ворошилова О. Є.

Символічний світ байок Григорія Сковороди

(на матеріалі байок «Голова і тулуб» та «Жаби»)57

Скурідін Р. М.

Ідея свободи у творах Григорія Сковороди62

Степанов Н. Р.

Творчий унесок Григорія Сковороди в культурну спадщину українського народу65

Бережний Д. О., Карловас О. А.

«На добро народжувати і на добро навчати»

(на матеріалі притчі-параболи «Вдячний Еродій»)..... 69

ПЕРЕДМОВА

Збірник укладено на основі матеріалів, озвучених під час міжвузівської студентської інтернет-конференції «Літературна творчість Григорія Сковороди і сучасність: духовний код української ідентичності», яка відбулася 3 грудня 2022 р.

Нині, коли наша держава мужньо виборює свою незалежність і право на існування, звиятно протистоячи агресивному сусідові, ми, українці залишаємося волелюбним народом, а потяг до свободи сприймаємо як одну з головних передумов щасливого життя. Адже свобода — це світло, що перемагає темряву! Так нам заповідав Григорій Сковорода!

Григорій Сковорода – філософ, педагог, поет, композитор, музикант, постать якого є символом української культурної спадщини. Це легендарна, напівміфічна постать в українській літературі, особистість зі своєрідним світоглядом і життєвою філософією, народний улюбленець на рівні з Тарасом Григоровичем Шевченком. Недаремно він належить до числа 100 великих українців та є одним із 100 символів України. Цей рік заповідався бути роком Григорія Сковороди і мав відзначатися на державному рівні, але військова агресія внесла свої корективи.

Однак втілена в творах видатного філософа-поета любов до свободи, любов до самої України, до природи, до світу, до людей не лишає байдужими молодих дослідників, кожен з них намагається знайти в творах Григорія Савича своє «зерно істини» і сформулювати відповідь на запитання про сенс життя.

Збірник присвячений розгляду питань, пов'язаних із втіленням «філософії щастя» і «філософії серця», пошуками коду національної ідентичності у творчому доробку Григорія Сковороди, а також місця постаті видатного філософа у світовому літературному процесі й секрету його популярності в сучасному медійному просторі.

Бондаренко Галина Петрівна

Бондаренко Галина Петрівна,
*кандидатка педагогічних наук,
завідувачка кафедри української
філології та журналістики,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

МОДУС УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Г. СКОВОРОДИ

Нині, коли наша держава мужньо відстоює свою незалежність, вкотре за тисячолітню історію змушена доводити своє право на самостійний розвиток, спростовуючи безглузді закиди про належність до вигаданої давньоруської єдності народів та ще й на правах нібито меншого брата, особливої актуальності набуває питання осмислення нашої ідентичності, визначення чітких національних особливостей нашого народу його ментальних відмінностей від нав'язаних ідеалів імперського минулого, асоційованих з російської культурою і літературою, викарбування власного ментально-культурного коду, який робив нас упізнаваними (індентифікованими як самостійна нація) у світі. У переламні моменти історії, на думку М. Кудрі «індивіду необхідна система орієнтації, яка б дала йому можливість ототожнити себе з певним визнаним зразком» [1, с. 21]. Найкращими взірцями можуть стати відомі постаті літературного процесу. Особливо «тісно пов'язані з нашою спільною історією, які дозволяють нам відчувати себе частиною багатовікової сильної нації, пробуджують патріотизм та роблять нас більш згуртованим суспільством» [5, с. 22], як видатний філософ, педагог, просвітитель-гуманіст, поет, байкар – Григорій Савич Сковорода.

Поняття «національна ідентичність» розглядали як українські (Р. Демчук, Н. Зборовська, А. Кравченко, М. Кудря, Л. Нагорна), так і зарубіжні дослідники (П. Альтер, С. Ентоні, Д. Скопфлін, С. Сміт). Визначити окремі аспекти

втілення української національної ідентичності в постаті Григорія Савича Сковороди робили спроби Д. Лук'яненко, Л. Ушкалов, В. Шевчук та ін.

Мета нашого дослідження – визначити складові специфіки української нації, унаочнені в творчому доробку Г. Сковороди.

Зауважимо, що термін «національна ідентичність» має безліч потрактувань. Зокрема, Енциклопедія сучасної України визначає національну ідентичність як «усвідомлену приналежність до національної спільноти на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття умовних норм і цінностей» [2]. Інакше кажучи, національна ідентичність виявляється у сфері ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих й артикульованих більшістю громадян країни.

На цій підставі Е. Сміт розробив загальну концепцію двох моделей ідентичності – західної та східної. До визначальних ознак західної моделі ідентичності він відніс: історичну спільну територію, закони та інститути, політичну рівність громадян, виражену в чинній системі прав та обов'язків, спільність громадянської культури та ідеології. На відміну від західної провідними рисами східної моделі ідентичності він визначив: походження (приналежність до певного клану), догмат національної культури, віри, мови, звичаїв [4, с. 24-29]. Ця загальна модель ідентичності конкретизується відповідно до особливостей індивіда або групи індивідів. Вона не є постійною і може зазнавати змін під впливом політичних, економічних, соціальних та історичних чинників. Тобто моделі національної ідентичності українців на прикладі Г. Сковороди (XVIII ст.) та С. Жадана (XXI ст.) будуть де в чому відмінними.

Феноменальна постать Г. Сковороди дає можливість на підставі узагальнення його ідей, викладених у поезіях, байках, афоризмах, притчах трактах визначити його погляди на традиції, культуру, мову, політику, норми і

цінностей як складові загального модусу ідентичності. Зупинимося докладніше на кожному із зазначених параметрів.

Григорій Савич був послідовним прихильником дотримання народних традицій. У притчах «Вдячний Еродій» та «Вбогий жайворонок» він обстоює ідею, що саме батьки мають власним прикладом навчати своїх дітей: бути корисними, цінувати будь-яку працю, поважати старших себе, бути вдячними, задовольнятися малим. Батьки також мають подбати про вчителів, які будуть направляти і розвивати природні нахили їхніх дітей, а не ганятися за модними знаннями, оберігати їх від негативного впливу. «Не вчи яблуню родити яблука, вже сама природа навчила її. Загороди лише її від свиней, зріж будяки, почисти гусінь. Вчитель і лікар лише служники природи»] – таке призначення освіти за Г. Сковородою [3, с. 676]. Тоді діти виростуть чесними й співчутливими. «Що не поклав – не руш. Хай тобі болить горе ближнього», – напутує нас Григорій Савич [3, с. 695-699].

Традиційною для Г. Сковороди є релігійність, причому релігійність розумна, пантеїстична, що постає як усвідомлення божественного наповнення всього, що нас оточує. Відповідно, щоб жити в гармонії зі світом, людина має відповідати йому, тобто бути чистою душею й думками, мати совість «як чистий кришталь» [3, с. 28].

Сенс життя за Г. Сковородою – самопізнання, самовдосконалення, розкриття людиною самої себе. Не розгадавши себе, людина не може нічого зрозуміти в оточенні; розгадавши ж себе до кінця, людина проникає в найглибші таємниці Всесвіту. Людина є мікрокосм і увесь Всесвіт присутній в ній сповна. «Пізнай самого себе, а пізнавши, вдосконалюйся», – навчає нас мудрець [3, с. 531].

У пізнанні світу людина має довіряти своєму серцю, адже серце «безодня людської душі, через яку відкривається божественна безодня» [3, с. 601]. Саме тому Григорій Савич пропагував кордоцентризм або філософію серцю. Вважав, що розум легко ввести в оману, а серце допомагає людині відчувати істину, тому

радив частіше дослухатися до порад свого серця. «Серце, а не розум виступає джерелом бажань, почуттів і думок. Серце символ того, що називається душею, осередком людського в людині, її таємничою, непізнаваною сутністю», – навчає нас філософ [3, с. 645].

Ідеалом суспільного устрою для Григорія Савича була «Горня Республіка». Держава вільних, щасливих своєю «сродною» працею людей, яким не знайома жадоба багатства й розкоші, безмежної влади над людьми. Та вона ще не здійснилася, бо протягом довгого часу «грунт культури нашої засівався не зернами правди, а блискітками фальшивих догм новітніх мислителів, життя яких навіть краєчком не доторкалося до життя народу» [3, с. 705]. Люди в якій вільні і мають право самі вирішувати, де їм жити і чим займатися.

Створити таку країну соціальної справедливості можуть тільки щасливі люди. «Найпотрібніше для людини щастя, а щастя – в серці, в любові, любов – у законі вічного», – писав філософ [3, с. 708]. За Г. Сковородою, люди, які досягнули душевної гармонії, задовольняються тим, що мають, не прагнуть надмірного багатства або надто високих посад, не зазіхають на чуже майно, одержують насолоду від праці, якою займаються і цим приносять користь іншим (споріднена праця), живуть в гармонії з природою, цінують її красу і божественність, терпимі до недосконалостей інших людей, бо сповідують принцип «нерівної рівності». Усвідомлюють, що «усі рівні перед Богом». Разом із тим, всі різні, тому що мають свою власну «натуру» [3, с. 458]. Мета всіх людей єдина – наближення до Бога, але кожна людина має свій шлях до цього, своє призначення. Щоб не завадити іншим в досягненні особистого щастя, потрібно з любов'ю ставитися до всіх довкола тебе. «Коли я хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю», – проголошує Г. Сковорода [3, с. 498]. Тільки з любові до людини (у філософському розуміння цього слова) може постати справжня дружба, бо без друзів людині буде самотньо. Прикладом такої

дружби крізь усе життя стали стосунки Г. Сковороди зі своїми учнями Михайлом Ковалинським та Степаном Томарою.

Отже, підсумовуючи сказане, доходимо висновку, що інтерпретована крізь творчість Г. Сковороди українська національна ідентичність є дещо ідеалістичною. Провідними визначальними рисами української ментальності, за Г. Сковородою, є вірність традиційному батьківському вихованню, набожність, прагнення до душевної гармонії, внутрішня і зовнішня свобода, можливість займатися улюбленою справою, чесність, безкорисливість, уміння задовольнятися малим, відсутність прагнення до надмірного багатства й влади, любов і повага до оточуючих, вміння товаришувати, тяжіння до створення суспільства соціальної справедливості й рівності.

Література

1. Кудря М. М. Питання ідентичності та національної ідентичності в зарубіжній літературі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. С. 22-26.
2. Національна ідентичність. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-71062> (дата звернення 01.12.2022).
3. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. Харків : Майдан. 2010. 1400 с.
4. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Наукова думка. 1994. 150 с.
5. Ткаченко О. Не тільки філософ: багатогранність постаті Григорія Сковороди. URL: https://lb.ua/blog/olexandr_tkachenko/505618_tilki_filosof_bagatogrannist.html (дата звернення: 02.12.2022).

Глуховцева Ірина Ярославна,
*кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української
філології та журналістики,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

...НЕ СУДИ ЛИЦЯ, СУДИ СЛОВО...

(афоризми Григорія Сковороди про слово, мову, розум)

*Мало можна вказати таких народних постатей,
якою був Сковорода і яких би так пам'ятав і поважав народ.
На всьому обширі від Острозька до Києва, у багатьох будинках
висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом
оповідань і легенд... (М. Костомаров)*

Минає вже третє століття від дня народження геніального українського філософа-містика, богослова, поета, педагога, музиканта, співака – Григорія Савича Сковороди. Він належить до найвидатніших людей свого часу. Його називають «мандрівним філософом», «народним філософом» (через безліч подорожей протягом життя), «українським Сократом», «українським Конфуцієм», «харківським Діогеном» (через його філософські праці). Сам він себе називав Варсавою – сином Сави, а переносно – «сином свободи». Григорій Савич був надзвичайно розумною, цікавою та творчою особистістю. Більш за все він цінував свою свободу, право самостійно визначати своє життя.

Творчий і життєвий шлях Григорія Сковороди цікавив і цікавить багатьох науковців, таких як: Ю. Барабаш, Л. Махновець, І. Пінчук, М. Попович, Г. Хоткевич, Д. Чижевський, В. Шевчук, В. Шинкарук та інших.

Головною особливістю творчості «українського Сократа» є антропоцентризм – «філософське вчення, за яким людина є центром і метою Всесвіту» [ВТССУМ, с. 35]. «Людина, – як вважав Григорій Савич, – може бути щасливою тільки тоді, коли зрозуміє, збагне істину, пізнає світ» [4, с. 41].

Початком і кінцем своєї філософії митець вважав людину. Філософія, література і навіть власне життя для мислителя були засобом досягнення якоїсь вищої мети. «Головна мета життя людського, голова діл людських є дух людини, серце. Кожен має свою мету в житті; але не кожен – головну мету, себто не кожен піклується про голову життя. Один піклується про череву життя, себто усі свої діла скеровує, щоб дати життя череву; інший – очам; інший – волоссю; інший ногам та іншим членам тіла; інший – одягам та подібним бездушним речам; філософія або любов до мудрості скеровує усе коло діл своїх до тієї мети, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам, яко голові всього. Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, – то і усе світле, щасливе, блаженне. Оце є філософія» [3], стверджує Г. Сковорода, визначаючи своє життєве завдання в духовному народженні людини, у присвяті його філософії.

Мета розвідки – дослідити афоризми Григорія Сковороди про слово, мову, розум. Навчаючись у Києво-Могилянській академії, Григорій Савич вивчив кілька мов (латинську, грецьку, німецьку, польську), здобув знання з античної й західноєвропейської філософії та літератури. Він любив навчатися і навчати, своїх учнів навчав тих норм і правил, яких сам дотримувався у своєму житті; не боявся помилятися, вважаючи, що *«...найкраща помилка та, яку допускають при навчанні»* [2], *«хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестав вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним»* [2]. Удосконалюючи свої знання, він приділяв увагу викладацькій діяльності (був учителем поезики у Переяславському колеґіумі, викладав у Харківському колеґіумі поезику, етику, грецьку мову, працював домашнім учителем), ствержуючи, що *«в усіх науках і мистецтвах плодом є вірна практика»* [2]. Григорій Савич постійно займався саморозвитком, самовдосконаленням, багато читав, улюбленими його авторами були Плутарх, Цицерон, Горацій, Лукіан, Климент Александрійський, Оріген, Діонісій Аеропагіт, Максим Ісповідник, але на першому місці завжди була Біблія.

Мандрівний спосіб життя дав йому можливість познайомитися і потоваришувати і з простими, і впливовими людьми того часу (намагався знайомитися з людьми, які на той час славилися вченістю й знаннями).

Григорій Савич мав дар передчуття, цікавим фактом було те, що він передбачив свою смерть. За переказами, після обіду викопав собі могилу край дороги, потім пішов у кімнату, надів чисту білизну, підклав під голову сумку з власними пожитками і... навіки заснув. Він заповідав написати на своїй могилі такі слова: «Світ ловив мене, та не спіймав».

Сковорода дуже уважно ставився до слова, мову своїх творів вважав українською. За словами Л. А. Лисиченко, мовний світ Г. Сковороди містить у собі традиції і досвід старослов'янської і староукраїнської мов. Мовотворчість Григорія Сковороди є одним з етапів розвитку української літературної мови.

Слову він надавав особливого важливого матеріального значення, зазначаючи, що *«легенький повітряний шум – випущене з вуст слово, але воно часто чи смертю разить, чи у веселість уводить і оживляє душу»* [6], *«годі побудувати словом, коли те саме руйнувати ділом»* [6]. Мислитель радить читачам, слухачам уважно прислухатися до співрозмовника, не робити передчасних висновків: *«...не суди лиця, суди слово...»* [2].

У своїх творах митець наділяє слово такими епітетами: *шляхетне, добросердечне, живе, сильне, солодке, чисте* та ін. *«Та знав він і силу шляхетному слову»* [4, с. 82] (*шляхетний* – 1. аристократичного, дворянського походження; 2. який відзначається високими моральними якостями; витонченістю, досконалістю, елегантністю; вишуканий [ВТССУМ, с. 1626]), *«добросердечне слово лиш може врятувать, // що завсігди готове думки всі обійнять»* [4, с. 66], *«добросердечне слово коле звірів цих // увійти воно готове до думок твоїх»* [4, с. 66] (*добросердечний* – який має добре серце; лагідний і чуйний до людей [ВТССУМ, с. 307]), *«Боже! Слів живих улий! Хто без тебе не смутний?»* [7] (*живий* – який існує, є невід'ємною ознакою істоти; реальний [ВТССУМ, с. 367]), *«дай нам силу своїх слів! Славимо царя царів!»* [7] (*сильний*

– який має велику силу або свідчить про неї; могутній, міцний; вражаючий, визначальний; переконливий [ВТССУМ, с. 1315]), «сядем собі, брате мій, сядем для бесіди, // *Слово солодке живе чистить мені біди*» [4, с. 69] (солодкий – який викликає приємні відчуття; приємний для слуху, ніжний; який дає моральне задоволення [ВТССУМ, с. 1355]), «хоч по землі йдеши ти, поселись на небесах // *Павло так вчить святий тебе в чистих словесах*» [4, с. 50] (чистий – який належить до привілейованих верств суспільства; благородний [ВТССУМ, с. 1602]).

Слово порівнює з плоттю, тобто з тілом людини, воно носій, джерело чуттєвості: «*слово – плоть буде, і вселися в нього. // Посеред вас стоїть, а ви його не знаєте*» [4, с. 141].

Мова – це «здатність людини говорити, висловлювати свої думки» [ВТССУМ, с. 682], а мовлення – «спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність» [ВТССУМ, с. 682]. На думку Григорія Савича, «мовлення – ріка, а мова – її джерело» [8, с. 6]. «*Без смаку страва, без очей погляд, без керма корабель, без толку мова, без природи справа... є те саме, що без розмірів будувати, без закрою шити..., а без такта танцювати...*» [2], – підкреслював значущість мови мислитель.

Мова у афоризмах філософа має такі епітети: проста, нова та інші. «У істини проста мова» [5], – так любив говорити філософ. Істина – це «моральний ідеал, справедливість; положення, твердження, судження. перевірене практикою, досвідом; правда» [ВТССУМ, с. 514]. Істину, правду можна передати простими словами, простою мовою, вона не потребує певного обрамлення, прикрас і завжди знайде шлях до серця людини (проста – не складна за будовою, устроєм; первинна; природна [ВТССУМ, с. 1170]), «нова людина має і мову нову» [6] (нова – яка стосується найближчого часу; сучасна [ВТССУМ, с. 789]).

Григорій Савич був людиною виняткових здібностей, мав гострий розум, високий інтелект, тому і в інших він цінував таку якість, як розум (здатність

людини мислити, відобразити і пізнавати об'єктивну дійсність; певний склад, характер мислення [ВТССУМ, с. 1268]). Філософ вважав, що розумній людині легше жити, вона може швидше пристосовуватися до певних життєвих обставин, бути кращою, приємнішою у спілкуванні, мати добре серце: *«добрий розум робить легким будь-який спосіб життя»* [1], *«будь ласка, відчуй, що розумним і добрим серцем набагато миліший і шанованіший природний і чесний швець, ніж безприродний статський радник»* [6], *«бачити гаманця і не знати, що в ньому, – це значить, бачивши, не бачити. Очевидно, треба скрізь дивитися подвійно: одне брати в душу, а друге – у розум»* [6], *«розум гострий у багатьох, але не всі навчилися мислити»* [6], *«розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме хорошого, то звертатиметься до поганого»* [6], *«не все те не дійсне, що незбагненно дитячого розуму»* [6]. Григорій Сковорода доводить, що людина може пізнати сутність усього сущого, що розум є невід'ємною обов'язковою частиною особистості: *«не розум від книги, а книги від розуму створилися»* [6]. *Розум без книги – це птах без крил*, так говорить народна мудрість, підтверджуючи думку «українського Сократа».

Отже, вислови українського філософа про слово, мову, науку, розум несуть у собі мудрість та мають повчальний зміст. Григорій Савич залишив по собі глибокий слід у спогадах сучасників. Поет-байкар, філософ і педагог, музикант і співак, а до того ж і загадкова особистість Г. Сковорода і досі багато в чому недосяжний.

Література

1. Афоризми Сковороди. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=270> (дата звернення: 14.11.2022).
2. Афоризми Сковороди про мову. URL: <https://dovidka.biz.ua/aforizmi-skovorodi-pro-movu/> (дата звернення: 14.11.2022).
3. Григорій Сковорода – філософ просвітитель. URL: https://pidru4niki.com/12590605/filosofiya/grigoriy_skovoroda_filosof_prosvitel (дата звернення: 15.11.2022).
4. Сковорода Г. Твори : у 2 т. Т. 1 : Поезії, байки, трактати, діалоги. Київ : АТ «Обереги», 1994. 528 с.

5. Сковорода Г. У істини проста мова. URL: <https://www.pinterest.com/pin/827536500276205745/> (дата звернення: 14.11.2022).

6. Сковорода Григорій Савич. URL: https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%A1%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0_%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 14.11.2022).

7. Сковорода Григорій. Сад божественних пісень. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-online/skovoroda-grigoriy-sad-bozestvennih-pisen/> (дата звернення: 14.11.2022).

8. Яцимирська М. Культура мови журналіста : навч. посібн. Львів : ПАІС, 2017. 168 с.

Джерела

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

Кравченко Олена Леонідівна
*кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри
української філології та журналістики,*

Логвінова Валерія Володимирівна
*здобувачка вищої освіти, група ЖУР-21д,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

РОЗУМІННЯ РОЛІ Г. СКОВОРОДИ У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ (на прикладі медіаактивності О. Арестовича)

Перемога України в російсько-українській війни вже не викликає сумнівів не тільки в українців, а й в наших союзників. Відтак українські й закордонні лідери думок, представники офіційної влади починають активно обговорювати шляхи розвитку нового світу, у якому наша країна, як така, що відстояла цінності західного світу, запропонує своє бачення цивілізаційного поступу. Актуалізується питання: які смисли, концепції може запропонувати Українська держава в III тисячолітті?

Одним із активних дискутантів виступає радник Офісу президента О. Арестович, котрий має чітку візію майбутнього України й просуває її в медійному середовищі. Попри неоднозначність ставлення українського суспільства до політичного й військового оглядача, відео з його участю мають мільйонні перегляди (до прикладу, взяти хоча б його стріми з М. Фейгіним), його ідеї обговорюються на офіційному й низовому рівнях. Відповідно О. Арестович має вагомий вплив на формування масової свідомості, тому вивчення його рецепції постаті Г. Сковороди, ролі ідей цього мислителя в новому українському соціумі вважаємо актуальним.

Об'єктом дослідження є розмова О. Арестовича з ведучим «Країни мрій» О. Скрипкою на Апостроф TV («Про долю та волю українців») та інтерв'ю О. Арестовича з О. Арнаутовою («Батько наш Сковорода»).

О. Арестович визначає три унікальні архетипи, що виникли й розвинулись на українських землях, – Пацюк, Войовничий Будда (Мамай) і Сковорода [2]. Попри їхні відмінності, ці архетипи об'єднує раціоналістичність, наявність надзвичайних здібностей, подекуди містицизм:

- Пацюк-характерник – людина-воїн, що безпосередньо може спілкуватися з нечистою силою (архетип, що у спрощеному вигляді зафіксований у повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдом»);

- Мамай – «войовничий Будда», козак, котрий завжди зображується в стані спокою – сидить під деревом на підібганих ногах і грає на бандурці (мамаєвій кобзі). Він показаний не в активних діях, воєнних сутичках, що асоціюються з козацтвом, а зануреним у внутрішній світ, умиротвореним, що вказує на його внутрішню силу. Дослідники наголошують на складності семіотичного значення цього образу: «Мамай є феноменом, цілим явищем, в якому земне щільно переплетене з небесним. Так образ стає сакральною таємницею, основною загадкою якого є недоназваність, недовимовленість, щось скрите від щоденного життя. <...> постає перед нами в новому, філософському розумінні, не просто як людина чи козак, а як закодований світогляд нації. Мамай подібний до всесвіту – самодостатній, гармонійний, досконалий, втілює в собі жіноче (душа-пісня, земля-мати) та чоловіче (святий-батько, козак-лицар)» [3];

- Сковорода – «мандрівний філософ, який зоряним шляхом іде» [2].

Найбільше уваги О. Арестович приділяє останньому архетипу, визначаючи його суть, як «мандрівний філософ західного типу», тобто український мислитель поєднав найкращі риси європейської й національної традицій – раціоналізм від європейців і волю від українців. Політичний оглядач зосереджується на унікальності такого архетипу: західні вчені були прив'язані до місця викладання, а Г. Сковорода – «мандрівний філософ західного типу,

раціональний, класичний <...> Це архетип єзуїта в розвитку нашому, забарвлений національними фарбами <...> Ніде такого нема, це дуже складне поєднання на нашій національній почві» [2].

Г. Сковорода своїм життям утілює ідею *волі* (згадаймо найцитованішу його фразу «Світ ловив мене, та не спіймав»), а тому, на нашу думку, якнайкраще вписується в так званий «П'ятий проєкт» України майбутнього О. Арестовича. Концептом, що визначає сутність візії майбутнього нашої держави, є *воля* – *воля* як ідея виявлення творчого потенціалу кожного громадянина і *воля* як сила наміру, обстоювання власних інтересів. На сайті «Фокуса» К. Рильов так охарактеризував концепцію «П'ятого проєкту»: «<...> це Русь-Україна, що складається з 20 футуро-Січей, пов'язаних швидкісним транспортом. Загалом країна нагадує добре захищений творчий хаб, який приваблює людей, котрі шукають можливості для розвитку, а також забезпечує єдність у різноманітності культур. Пріоритет – за наукою та культурою» [4].

У назву інтерв'ю О. Арестовича з О. Арнаутовою винесено «Батько наш Сковорода» як алюзія до пісні «Батько наш Бандера». Однак авторка вдалася до цього не тільки через «хайповість» заголовка. У розмові з радником Офісу президента постать Г. Сковороди не була основним об'єктом обговорення, проте саме з нею, на думку О. Арестовича, пов'язано майбутнє України. Попри те, що С. Бандера символізує спротив і незламність українців під час російсько-української війни, Г. Сковорода, а не С. Бандера має представляти країну на міждержавному рівні в мирний час, оскільки філософ уособлює ідею, котра має стати основою наступної когнітивної моделі світу. Як зауважує О. Арестович, «світ зараз потребує зламу дисциплінарного суспільства. <...> Сковорода – це унікальний для України архетип, це мандрівний філософ, і у нього є думки і концепти, які цікаві світові. А при всій повазі до Степана Бандери – що він запропонує світові? Це вузький український дискурс, який не цікавий. Якщо ми хочемо в “сім'ю тісну народів”, тобто в світову систему розподілення праці, то

наш головний вклад – це воля: воля як сила і воля як вільне виявлення душі» [1].

Отже, радник Офісу президента О. Арестович у своїй медійній активності популяризує постать Г. Сковороди. Осмислення життя і творчості філософа політичний діяч пов'язує з концептуальним баченням майбутнього Української держави, яке має спроектуватися на весь світ. Основною ідеєю, котра повинна здолати сучасне дисциплінарне суспільство й лягти в основу нового, є ідея волі, яку послідовно втілював у життя український філософ.

Література

1. Арестович: Батько наш Сковорода. Олександра Арнаутова. Alexey Arestovych: ютуб-канал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MACp8gJszK4&t=6s>.
2. Арестович, Скрипка: про долю та волю українців. Oleg Skrypka: ютуб-канал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0yMzRQoVBuc>.
3. Етносимвол української культури «Козак-Мамай». Етнохата: сайт. URL: <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/etnosimvol-ukrainskoj-kultury-%C2%ABkozak-mamaj%C2%BB/>.
4. Рильов К. Русь-Україна. П'ятий проєкт Арестовича: як житимемо, якщо він стане президентом. Фокус: сайт. <https://focus.ua/uk/politics/529505-rus-ukraina-pyatyy-proekt-arestovicha>.

Галенко Анна Миколаївна,
*старша викладачка кафедри української
філології та журналістики,*

Голод Альона Володимирівна,
*здобувачка вищої освіти, група СОУМ-21д,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

ТВОРЧИСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Постать Григорія Сковороди височить на межі двох періодів історії української художньої думки – давнього і новітнього; на межі двох літературних стилів: бароко й романтизму. Саме його творчість – остання ланка переходу від старого до нового. Літературознавець Дмитро Чижевський слушно зауважує, що Сковорода займає центральне місце в історії української інтелектуальної традиції. Григорій Савич виступає своєрідною духовною ланкою у ланцюзі українського духовного розвитку в століттях [2, с. 179].

Сковородинознавці вбачають в особі Сковороди архетип української нації, що втілює її найхарактерніші риси (М. Шлемкевич, І. Мірчук, О. Кульчицький, В. Янів). Часто називають його «велетенською постаттю» (М. Плевако), «великим сином» своєї землі (М. Сумцов), «найцікавішою постаттю історії українського духу» (Д. Чижевський). Його творчість визначають як «найвище з'явище старої української школи і традиції» (М. Сумцов).

Актуальність творчого доробку Сковороди є безсумнівною, адже в центрі його філософії життя та літературної творчості стоїть людина.

Сковорода постає рідкісним феноменом у Новому часі, людиною, у якої усі його філософські вчення та настанови збігаються з його власним життям, його реальна діяльність – є реалізацією ідеальної мети, вчинки – точно відповідають задуму, що декламує автор світові. Григорій Савич втілював свої

ідеї безпосередньо в реальне життя, навчав дітей і дорослих, вів життя мандрівного філософа, подібно до давньогрецьких кініків, стоїків та епікурейців, переконував, що щастя можна знайти всередині себе. Саме тому Г. Сковорода визнаний ЮНЕСКО одним з п'яти найвидатніших мудреців світу (поряд із Конфуцієм, Сократом, Спінозою та Махатмою Ганді).

В історії розвитку літератури він залишається як письменник-байкар, перший український лірик. З його появою говорять про утвердження байки як окремого жанру в українській літературі. Збірка «Байки харківські» містить 30 байок, що композиційно складаються з основного сюжету й моралі («сили», як її називає сам автор), де мораль може розгортатися навіть ширше, ніж фабула. Байка стає своєрідним рупором філософських поглядів автора, що знаходить продовження у творах його послідовників. Байки Сковороди є основою для розвитку нового періоду українського байкарства, який представлений творами П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки, Л. Боровиковського, Л. Глібова, М. Старицького, Ю. Федьковича, Т. Зіньківського, Б. Грінченка, І. Франка.

Окрім того, він є автором ще 20 пісень, фавул, епіграм, перекладів і переспівів, частина яких написана латинською мовою. Поетична творчість мислителя відзначається глибиною думки, формально-поетичною і тематичною різноманітністю, яскравою бароковою образністю, символічно-алегоричним поетичним наповненням.

Розмаїття жанрів творів Сковороди сполучає в собі античні й українські жанрові парадигми. Серед ліричних жанрів Сковороди є елегії, послання, епіграми, оди, духовні пісні, панегірики, псалми, віршовані байки тощо. Проза реалізується в діалогах, трактатах, притчах, байках. Можна з впевненістю твердити, що видатним явищем української літератури XVIII століття були поезії Сковороди. Серед оригінальних віршів письменника за змістом і жанровими ознаками можна виділити такі групи: ліричні; сатиричні; привітальні; релігійні.

Неможливо не наголосити на тому, що християнські мотиви є превалюючими в значному масиві текстів. Певні релігійні нашарування прослідковуються навіть в переспівах античних творів, в прозових перекладах Цицерона й Плутарха. Не дивно, адже усе, що пише Сковорода – є відображенням його філософії життя, де найвищими точками є серце, щастя, свобода й Бог. Промовистим є гасло Г. Сковороди: «скрізь любов та віру людина пізнає себе».

Як видно з текстів творів, важливу роль для письменника відіграє саме антична традиція, що є взірцем, класикою. Водночас Сковорода звертається й до творів епохи Відродження, адже вони наслідували античні зразки, зокрема це твори Еразма Роттердамського, Яна Коменського, Миколи Кузанського, Агриппи Нетесгеймського.

У літературній творчості Сковороди так само яскраво помітні його філософські погляди. Двома крилами духовності людини він бачить розум і серце. Кордоцентризм Сковороди – яскрава особливість його літературно-філософського доробку, що отримав своє продовження і в наступних століттях. Серце виступає своєрідним містком між двома світами мудреця – видимим і невидимим. «Крізь видиме пізнай невидиме» говорить мудрець [1]. Пізнати своє серце і очистити його є призначенням людини в світі. У творі «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе» Сковорода оригінально тлумачить античну легенду: пізнати себе самого, відшукати себе самого і знайти в собі людину – одне і те ж [1].

Непересічність феномену філософа-письменника зумовила велику кількість його послідовників, зокрема видатних письменників-гуманістів ХІХ століття. На формування літературної творчості П. Филиповича, М. Драй-Хмари, М. Івченка надзвичайно глибоко вплинули натурфілософські ідеї Сковороди. Сковородинівське світло і сонячність як сильне космогонічне начало стало основою «Сонячних кларнетів» Павла Тичини, вплинуло на поезію раннього Максима Рильського. Мотив самопізнання, «втєчі в себе» став

провідною тенденцією модерністської поезії 20-х років. Такий лейтмотив неокласиків відтворив Юрій Клен у вірші «Сковорода» 1928 року. Сковородинівська ідея із «хаосу душі створити світ», тобто пошуку щастя в своїй душі присутня і в творах Є. Плужника, зокрема у збірках «Рання осінь» і «Рівновага».

Філософські ідеї, пропущені крізь призму літературної творчості, стали актуальними й для шістдесятників. Критично поставившись до марксистсько-ленінської філософії, до екзистенційних вчень Сковороди зверталися Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Іван Драч, Василь Стус.

Григорій Сковорода неодноразово постає як літературний герой та ключова постать у творах письменників наступних поколінь: найпершими його змальовують Тарас Шевченко (повість «Близнюки») та Пантелеймон Куліш (поема «Грицько Сковорода»), а потім Павло Білецький-Носенко у байках «Мудрець та старшина військовий» і «Сковорода».

Як бачимо, творчість Сковороди перебуває у тісному зв'язку з античною літературою, християнською традицією, українським бароко, німецькою містикією; його художня скарбниця увібрала в себе культурно-психологічні і соціально-історичні аспекти і традиції мандруючих мислителів, кобзарів.

На сьогодні в Україні та за її кордоном існує чимала кількість сквородинознавчих праць, перекладів творів, ремінісценцій у творах письменників. І крізь віки, уже через три століття, інтерес до творчості Сковороди як людини, громадського діяча, філософа й письменника не зникає як на Батьківщині мудреця, так і в Польщі, Румунії, Чехії та Словаччині та інших країнах.

Література

1. Сковорода Г. Твори : у 2 т. Т. 1. Київ, 1994.
2. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. Варшава: Праці українського наукового інституту. Т. XXIV. Серія філологічна. Кн. 1. 1934.

Бєлєзьєрєвє Гєннє Олєгївнє,
здєбувєчкє вїщєї єсвїтї, грєпє СЄУМ-193,
нєкєдїткє пєдєгєгїчнїх нєкє, зєвїдєувєчкє кєфєдрї укрєїнськєї
фїлєлєгїї тє жєурнєлїстїкї,
Схїднєукрєїнськїй нєцїєнєлїнїй унївєрситєт
їмєнї Вєлєдїмїрє Дєлє

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ПРО СЕНС, ЦІННОСТІ ЖИТТЯ ТА ДУХОВНИЙ КОД УКРАЇНСТВА

Григорій Савич Сковорода – феноменальна постать в українському мистецькому та науковому просторі. Він став творчим універсумом, який акумулював у собі великого митця, філософа, мислителя, письменника, педагога, музиканта, науковця (Григорій Савич був досконалим знавцем античності та середньовіччя), поліглота (геній опанував латинську, старогрецьку, староеврейську, польську та німецьку мови). Творчість Григорія Сковороди – неоціненний набуток у скарбниці української літератури, філософії, культури.

2022 рік став ювілейним у сквородинознавстві – святкуємо 300 років від дня народження мислителя. Незважаючи на таку часову відстань, українці й досі живуть у силовому полі слова Григорія Сковороди, адже в його творчості закладений багатогранний комплекс ідей, що були актуальні не лише для часу мандрівного філософа, а й не втратили актуальності в наш час. Це, так звані, вічні ідеї: про сенс життя, духовний код української нації, основні життєві цінності [2].

Актуальність творчості Григорія Сковороди засвідчується тим фактом, що він завжди був об'єктом наукових зацікавлень. І попри незліченну кількість ґрунтовних праць І. Драча, М. Ковалинського, Л. Махновця, І. Мірчука, І. Пінчука, Л. Реви, Л. Ушкалова, Г. Хоткевича, Д. Чижевського, В. Шевчука,

В. Шинкарука, С. Ягодзінського тощо, Григорій Сковорода й досі залишається загадкою, а його творчість – невичерпне джерело наукових досліджень. Українці вивчають Григорія Сковороду, і навчаються в нього, бо в його творах закладено фундаментальні життєві постулати. Мандрівний філософ став великим учителем українського народу, його духовним провідником і наставником, порадником і розрадником.

Мета – визначити та проаналізувати у чому, за Г.С. Сковородою, полягає сенс життя, основні життєві цінності, духовний код українства.

Літературно-філософський доробок Григорія Сковороди наснажений глибинними гуманістичними ідеями, що завжди актуальні. У спадщині феноменального генія українці знаходять відповіді на питання з переліку тих, на які людство шукає відповіді впродовж тисячоліть, а саме про сенс та основні цінності життя. При цьому, на думку дослідників історії філософії, зокрема Д. Чижевського, Григорій Сковорода не працював на вироблення якоїсь філософської системи, він просто творив. Так, його філософія характеризується хаотичністю, непослідовністю, відсутністю цілісності, він викладає свої філософські міркування як в логічно-послідовній, так і в образній формах, а тому інколи складно відстежити, де в творчості мислителя закінчується філософія та починається література [3]. Це, власне, й робить його спадщину досі непізнаною та спричиняє виникнення іноді діаметрально протилежних інтерпретацій. Однак, твори Григорія Сковороди легко згрупувати за «ідейними гронами», концептуальним серед яких є ідеї про сенс та цінності життя.

У філософських трактатах, байках, поезіях та діалогах Григорія Сковороди акцентується ідея, що людина повинна прагнути до самопізнання та щастя. А щастя в основному полягає в «сродній праці», тобто житті та роботі за покликанням. Найяскравішою ілюстрацією таких постулатів та ідеї «сродної праці» є саме життя Григорія Сковороди: він був мандрівним філософом, жив за покликанням, не обтяжував себе матеріальними кайданами тощо. Праця, на думку мислителя, – це базова потреба кожної людини. Без «сродної праці»

людина, за переконанням філософа, не може бути щасливою, а це її основне завдання: «Щасливий, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вмів ним користуватися» [1, с. 16].

Людина, як стверджує Григорій Сковорода, має пізнавати себе, усвідомити, що для неї «сродне», зрозуміти, що вона частинка вищого й всеосяжного світу: «Бути щасливим – це значить пізнати, знайти самого себе» [1, с. 13], «Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий» [1, с. 14], «Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копай всередині себе криницю для тої води, яка зросить і твою оселю, і сусідську» [1, с. 14].

При виборі роботи людина повинна орієнтуватися на свої покликання, нахили й обдарування. Тільки в такому випадку вона може бути щасливою та морально задоволеною: «Коли відняти від людини споріднене діяння, тоді їй – смертельна мука. Сумує й непокоїться, мов бджола, замкнена в світлиці, коли сонячний промінь, який пронизує вікна, кличе її на медоносні луки. Ця мука позбавляє людину здоров'я, тобто злагоди, забирає бадьорість і розслаблює. Тоді людина усім невдоволена, гидує і становищем своїм, і місцем прожиття...» [1, с. 13], «Будь вовк кухарем, ведмідь м'ясником, а лошак під верхівцем. Це справа чесна. Коли ж вовк грає на сопілці, ведмідь танцює, а лошак носить поноску, не можна не сміятись. Всяка нешкідлива непристойність смішить. А коли вже став вовк пастухом, ведмідь ченцем, а лошак радником, це вже не жарт, а біда» [1, с. 13], «Найбільша справа, коли вона без природженості робиться, втрачає свою честь і вартість» [1, с. 14]. «Сродна праця» цінна не лише для людини, а й для суспільства.

Григорій Сковорода відкидає ціннісну природу матеріальних благ. Багатство не є цінністю в житті людини, порівняно з «працею» воно – ніщо: «До яких пороків призводять здоров'я з багатством? Цілі республіки через те пропали. Чому ж ти багатства бажаєш як щастя? Щастя нещасливим не робить. Чи не бачиш і тепер, скількох багатство, як навіть світового потопу, пожерло, а

душі їхні від надмірних затій, як млинове каміння, самі себе з'їдаючи, без зерна крутяться» [1, с. 13]. Отож, сенс життя людини, за Григорієм Сковородою, полягає в «сродній праці», яка є ключем до її щастя.

Однією з базових цінностей людського життя, переконує Григорій Сковорода, є любов: «Все минає, але любов після всього застається» [1, с. 13], «Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю» [1, с. 14], «Що дає основу? – Любов. Що творить? – Любов. Що зберігає? – Любов, любов. Що дає насолоду? – Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега» [1, с. 16].

До цінностей мислитель відносить і справжню дружбу: «Як купці вживають застережних заходів, аби у вигляді добрих товарів не придбати поганих і зіпсутих, так і нам слід якнайретельніше пильнувати, щоб, обираючи друзів, цю найліпшу окрасу життя, більше того – неоціненний скарб, через недбалство не натрапити на щось підроблене». У переліку цінностей мислителя – час та вміння жити в теперішньому моменті: «З усіх втрат втрата часу найтяжча» [1, с. 16], «Майбутнім ми маримо, а сучасним гордуємо: ми прагнемо до того, чого немає, і нехтуємо тим, що є, так ніби минуле зможе вернутись назад, або напевно мусить здійснитися сподіване» [1, с. 14].

У фокусі філософських зацікавлень та міркувань Григорія Сковороди також і роздуми про духовний код українства. Мислитель у своїх творах прагнув створити модель досконалого суспільства, де все вибудовуватиметься на основі рівності та законів Божих. Філософ переконаний, що кожен українець повинен бути гідним сином своєї Батьківщини та робити все для неї: «Коли не зможу нічим любій Вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити» [1, с. 14].

Аналіз творчого доробку Григорія Сковороди, дозволяє резюмувати, що мандрівний філософ охопив своєю творчістю та філософією всі аспекти людського життя. Але найбільше уваги він акцентував на трактуванні сенсу життя людини, основних цінностей людського життя. Автор у високохудожній

та філософсько-глибинній афористичній формі акумулював ключі для розуміння основних життєвих постулатів людей.

Література

1. Григорій Сковорода: філософія життя і творчості «українського Сократа». Харків : ХНПУ, 2019. 128 с.
2. Сагач Г.М. Храм Слова. Духовне красномовство. Київ : Концерн Видавничий дім «Ін Юре», 2005. 296 с.
3. Чижевський Д. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. Тернопіль : Феміна, 1994. 480 с.

Журова Лілія Артемівна,
здобувачка вищої освіти, група СОУМ-20д,
науковий керівник: Бондаренко Галина Петрівна,
кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри української
філології та журналістики,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

«ФІЛОСОФІЯ ЩАСТЯ» В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ

ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Григорій Савич Сковорода – визначний український поет, байкар, мислитель XVIII століття. Проте сам він вважав себе більше філософом, ніж письменником. Досконало вивчивши філософські концепції Піфагора, Сократа, Епікура, Плутарха, Аристотеля, а також провідних мислителів епохи Бароко Кирила Транквіліона-Ставровецького, Петра Могили, митець творчо розвинув їх на ґрунті українського світосприйняття [4, с. 195]. Центром його філософських пошуків стала концепція щастя в широкому розумінні цього поняття, а головним завданням життя й творчості пошук відповіді на питання: «Щастя! Де ти живеш?» [3, с. 30]. З огляду на сучасні воєнні виклики, від яких потерпає наша держава, і необхідність розробки концепції післявоєнної розбудови нашої країни як такої, яка б могла забезпечити відчуття щастя для більшості своїх громадян, пошук відповіді на сформульоване Григорієм Савичем запитання залишається актуальним.

Питання філософських поглядів на людське щастя, гармонійність буття, відчуття задоволеності життям аналізували І. Бичко, І. Бойченко, Г. Волинка, Г. Горак, В. Микитась, С. Попович та ін. Проте науковцями було досліджено концепти щастя переважно в філософських трактатах видатного мислителя.

Мета нашого дослідження – розглянути погляди Г. Сковороди на щастя як основу особистісного буття людини на матеріалі поетичної творчості.

Академічний тлумачний словник подає таке тлумачення слова «щастя». «Щастя – стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь» [1].

У філософії Г. Сковороди категорія щастя займала провідне місце. Проте на відміну від інших мислителів, які тільки розмірковували про те, що ж таке щастя, Григорій Сковорода у своїх творах давав практичні поради, як його досягнути. Не стала винятком й поетична спадщина, в якій хай і метафоризовано, але напрочуд чітко викладено погляди мислителя на досягнення відчуття задоволеності життям.

У розумінні поета щастя пов'язувалося зі свободою. При цьому під свободою він розумів не лише особисту свободу людини, а й відсутність жадоби наживи, гонитви за багатством, яка позбавляє людину відчуття гармонійності буття, перетворює її на раба речей. Показово, що єдину оду письменник присвятив саме бідності (ода «Похвала бідності»). Щасливою, на його думку, є та людина, яка змогла змиритися зі своїм скромним становищем. Такій людині не потрібно переживати за примноження власного багатства, вона не знає гріха зажерливості, її щомиті не спокушають вищі посади. Така людина щаслива, бо її не турбують:

Ні турбота грузька, ні тії клопоти,
Ні амбітність, ні шум слави порожньої,
Ні погибельні пристрасті [2].

У поезії «Ой ти пташко-жовтобоко» Григорій Савич обстоює думку, що саме прагнення високого становища в суспільстві робить людину уразливою й нещасною. Краще, як маленька жовтобока пташка звивати своє гніздечко пониже, тоді на нього не буде зазіхати яструб, або як вербички стелити свої віти над водою тоді вони залишаться цілими на відміну від явора, який росте на горі, й тому його постійно шарпають люті вітри. Так і людина, яке живе скромним життям, буде задоволеною і вріноваженою:

А я буду собі тихо
Коротати милий вік,
Так мине мені все лихо –
Щасний буду чоловік [3, с. 12].

Думку, що саме невміння зупинитися у власних бажаннях, постійне прагнення нових досягнень, роблять людину нещасною, філософ продовжує в поезії «В город не піду багатий – на полях я буду жить». Споглядання природи, вміння задовольнятися малим, здоровий глузд забезпечують людині душевну гармонію як головну запоруку щастя. Вміння єднатися з природою, розчинятися в ній, задовольнятися тим, що людина має від природи, бо щастя полягає в тому, щоб не бажати більше, ніж дає природа:

Здрастуй, любий мій спокою! Ти навіки будеш мій,
Добре будь мені з тобою: ти для мене, а я твій [3, с. 36].

Щастям, за Г. Сковородою, є також прагнення до знань. Проте, за філософом, тільки знання, спрямовані на самопізнання, можуть зробити людину не просто сильною, щасливою особистістю, а такою ж індивідуальністю, сприятимуть її духовному та культурному просвітленню. У поезії «Возлети на небеса, у версальські хоч ліса» письменник застерігає, що не пишні палаци, ні владарювання над світом, ні знання всіх наук не принесуть людині душевного спокою, доки вона не зрозуміє, чого прагне її душа:

В серця свого поглянь печери!
Глагол у нутрі твоім, веселий будеш з ним [3, с. 43].

Самопізнання, за Г. Сковородою, є життєво необхідним для самореалізації. Якщо людина не може знайти свого улюбленого заняття й від того одержувати насолоду й приносити користь людям («споріднена праця»), вона постійно буде почуватися нещасною. Навіть вічне життя не принесе їй насолоди:

Краще мить чесно жить, аніж день в мислях злих,
Краще в святі день пробуть, аніж безбожний рік,

Буде чистий хай рік, ліпш ніж десять брудних,

Краще десять корисних, аніж безплідний вік [3, с. 46].

У деяких поезіях, зокрема «Всякому місту звичай і права» ідея щастя перегукується із соціальними реаліями того часу. Письменники ніби проводять дослідження, чи може бути щасливою людиною в суспільстві несправедливості, в якому обманюють, оббирають нужденних, не чесно судять, купляють посади, вчать застарілих речей застарілими методами, а головною чеснотою є високе становище, статки, пишні бенкети? Відповідь дає ствердно: «Так, може». Головне залишитися чесним перед собою, не плямувати себе негідними вчинками. «Той, чия совість, як чистий кришталь» [3, с. 18] може розраховувати на спокійне життя й не турбуватися про безсмертя власної душі.

Отже, категорія щастя посідала особливе місце у творчості Г. Сковороди. За мислителем, щастя полягало у свободі (особистісній і соціальній), у виконанні улюбленої роботи і в суспільному щасті, коли люди живуть у злагоді й доброті, у єднанні з природою, у вмінні задовольнятися малим, у прагненні бути чесним, у вмінні віднайти душевну гармонію, у здоровому глузді.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/shhastja> (дата звернення 29.11.2022).
2. Сковорода Г. Похвала бідності. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3399> (дата звернення: 29.11.2022).
3. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ : Обереги, 1994. Т. 1. 198 с.
4. Тарасенко М. Ф., Русин М. Ю. Історія філософії України. Київ : Либідь, 1994. 294 с.

Данилюк Дарина Дмитрівна,
здобувачка вищої освіти I курсу
науковий керівник: Пащук Раїса Іллівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ЩАСТЯ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ У СВІТОГЛЯДІ Г. СКОВОРОДИ

Григорій Сковорода – по праву вважається класиком української філософії. Учення філософів-класиків, зокрема й учення українського «мандрівного» філософа завжди є актуальним. Учення про людину й суспільство завше привертатимуть увагу дослідників, які звирятимуть свої концепції з різними періодами розвитку історії та філософії, із поглядами окремих мислителів, зокрема – із філософією Григорія Савича Сковороди.

Г. Сковорода – яскравий представник барокової філософії в Україні. У цю добу попередні цінності були повністю відкинуті люди жили у своєму світі, що вдало поєднував ілюзії й жорстоку дійсність. В Києво-Могилянській академії, що була зразком панівної думки, панував дискурсивно-схоластичний спосіб мислення, який не подавав практичних рекомендацій у справі поліпшення суспільного життя, не робив людину щасливою. А відтак, цей спосіб не міг сприйняти Г. Сковорода. Тож щастя, його чинники й виміри в етично-філософській системі мислителя є вельми суттєвими.

На думку Г. Сковороди, на ґрунті «об'єднання категоріальних сутностей любові та віри в пізнанні людиною самої себе» складається категорія «щастя»: *«Щастіє твоє внутрь тебе есть, тут центр его зарыт: узнав себе, все познаеш, не узнав себе, во тьме ходитъ будеш и убоишися страха, где его не бывало. Узнать себе полно, познаться и задружить с собою сей есть неотъемлемый мир, истинное щастіє и мудрость совершенная. Ах, если б мог я*

напечатлеть теперь на сердце твоём познание самого себе!.. Но сей свет озаряете поздний век, если кто счастлив...» [3, с. 342]. Отже, «щастя міститься в нас самих, осягаючи себе, ми знаходимо духовний мир, спокій». Г. Сковорода називає істинним щастям також радість та сердечну веселість. Сковорода так описує свої розуміння щастя:

*«Проживи хоть 300 лет, проживи хоть целый свет,
Что тебе то помогает,
Естли сердце внутри рыдает?
Когда ты невесьол, то всё ты мертв и гол»* [2, с. 135].

Важливим аспектом у міркуваннях про щастя Григорія Сковороди є таке: «людське щастя втілюється не тільки в духовних шуканнях, не тільки в сердечній радості, а й у праці, у втіленні спорідненості праці». Вище блаженство і справжнє щастя людині приносить праця за призначенням, та праця, що відповідає природним нахилам людини – «сродна праця». *«Кратко сказать, – зауважує щодо цього Г. Сковорода – природа запалает к делу й укрепляет в труде, делая труд сладким»* [1, с. 418]. Навпаки, «несродна» праця, тобто праця, до якої не «лежить серце», яка нав'язується ззовні, до якої примушують, є джерелом великого нещастя. *«Когда кое мучение, – пише Сковорода, – трудиться в несродном деле? Самое пиршество без охоты тягело»* [1, с. 428]. Усі заняття хороші тільки тоді, коли виконуються відповідно до внутрішньої схильності. Отже, мислитель наголошує на тому, що життя людини повинно бути радісним, і зробити його таким під силу тільки їй самій. Він писав: *«Нет слаже для человека и нет нужнее, как щастие»* [2, с. 14]. Український філософ зазначав, що прагнення людини до щастя є загальним і право на щастя мають усі без винятку люди. Читаємо у Сковороди: *«Премилосерднейшее естетство всем без выбора душам открыло путь к щастію...»* [2, с. 212].

І для того, щоб пізнати щастя зовсім не обов'язково прилучатися до кола вибраних та осягнути складне філософське вчення. Щастя і за змістом, і за

формою є простим. Згідно з таким розумінням щастя Г. Сковорода сповідував простоту життя, задоволення, що випливає зі спілкування людини і природи. Такий етап пізнання є найбільш відповідальним, адже він надає людині розуміння узагальненого у співвідношенні з усім людським буттям. Людина удосконалюється лише знищивши в собі свідомість рабську, піднявши свої думки над землею. Мудрець передрікає відкриття людиною в собі самій внутрішніх духовних витоків, що допомагають людині стати кращою, чистішою, переорієнтуватись зі звичного тільки приземленого існування на духовне вдосконалення та змінити своє власне земне життя, що відповідало би духовному.

Отже, тема щастя для Григорія Савича не була тільки абстрактною думкою, а стала проблемою і темою усього життя. Усім своїм життям любовисл переконує, що для щастя потрібно не так уже й багато – «мінімум матеріальних благ, життя в гармонії з природою, сердечна веселість і радість та споріднена праця». На думку мислителя, «немає нічого солодшого, нічого потрібнішого за щастя; мати щастя дуже легко, бо щастя всередині нас, так, як і Царство Боже теж всередині нас. Щастя в нашому серці, а серце в любові, а любов у законі вічному».

Література

1. Сковорода Г. С. Разговор, называемый алфавит, или букварь мира. *Повн. збір. творів*. Т. 1. С. 418.
2. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ : Обереги, 1994.
3. Кутах І. Категорія щастя у філософії Сковороди. *Хроніка 2000*. 2000. Т. 1. Вип. 37–38. С. 332–350.

Семеряжко Вячеслав Станіславович
здобувач вищої освіти, група СОУМ-21д,
науковий керівник: Токар Наталія Володимирівна,
старша викладачка кафедри української
філології та журналістики,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

**РЕЦЕПЦІЯ «СЕРЦЯ» Г. СКОВОРОДИ
У ТВОРЧОСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ
(на прикладі новел «Impromptu phantasie»
та «Valse mélancolique»)**

Українська література має давню історію. Бувши спадкоємицею письменства Київської Русі, вона представлена усіма стильовими напрямками й течіями світової літератури.

Григорій Савич Сковорода – письменник та філософ світового рівня доби бароко. Його творчість є взірцем не лише для української, а й для світової художньої і наукової думки. Класикою стали збірки «Байки харківські» та «Сад божественних пісень», а філософські ідеї, викладені в працях «Наркіс», «Симфонія нареченная книга Асхань», «Потоп зміїн» та ін. й досі бентежать розуми провідних науковців світу.

Великий вплив мали твори письменника на світогляд і творчу діяльність багатьох українських письменників наступних поколінь. Ідеї бароко, зокрема Г. Сковороди, знайшли своє продовження на ґрунті українського модернізму. Для обох напрямів характерним є звернення до внутрішнього світу людини, превалювання суб'єктивного над загальним, протиставлення особистості й натовпу. Це риси, які відображають загальні положення філософії серця Г. Сковороди, викладеної в діалозі «Наркіс». Серце, за Сковородою, – це духовна субстанція і джерело діяльності людини. Це внутрішній голос, який є

єдино правильним. Істину можна віднайти лише в серці, яке ототожнюється з душею [4]. Правильний шлях, на думку Сковороди, вузький. Людина повинна йти за покликом серця, бо це Божа воля: «Чего досягнуть не можем, не испытуймо. Понудить себе должно и дать мѣсто в сердцѣ нашем помянутому божію слову. Если его благодать повѣет на нас, тогда все нам простым и прямым покажется» [3, с. 175].

Ремінісценції до філософії серця властиві, на нашу думку, творчості письменниці-модерністки Ольги Кобилянської. Її новелістичний доробок вповні репрезентує основні положення ідеї Сковороди. Тож метою дослідження є рецепція сквородинівського «серця» у новелах О. Кобилянської «*Impromptu phantasie*» та «*Valse mélancolique*».

Новела «*Impromptu phantasie*» вийшла друком у 1894 році. Свій твір Ольга Кобилянська називає нарисом, що, мабуть, підкреслює його певну автобіографічність, оскільки ця жанрова форма за визначенням належить до публіцистичного стилю і, незважаючи на відсутність чіткої та цілісної фабули, яка часто має фрагментарний характер, включає зображення реальних фактів, подій і конкретних людей. Твір можна визначити як художній нарис, оскільки він наповнений засобами музичного мистецтва та має глибокий ліризм.

Розповідь веде героїня, яка згадує «минулі літа і одну людину, яка була іще дитиною» [1]. Характер і зовнішні риси дитини оповідач описує надзвичайно чітко, до дрібниць: «ніжна, вразлива, немов мімоза, з сумовитими очима...» [1] Незважаючи на те, що героїня говорить про маленьку людину від третьої особи, з таких яскравих, чітких спогадів видно, що вона згадує себе дитиною. Силою, яка викликає в душі героїні бурю спогадів, психологічну карусель, стають «урочисті, поважні звуки дзвонів» [1].

Головна героїня твору «*Impromptu phantasie*» смілива, ненавидить наклеп та презирство, має тонку душевну організацію. Світ для неї змальований у тонах і барвах: «... поклавши голову в траву, замовкала й вслухувалась у жужжання. Лежала нерухомо, немовби в глибокому сні. Одначе не спала. Вона

бачила образи в тонах, ...переживала в уяві з'явища, котрі творила сама: казкові, фантастичні, неможливі, і плакала із смутку не виясненого...» [1].

Світовідчуття героїні близьке до положень Г. Сковороди про єднання людини й природи: «А человек есть он маленькій мырок, и так трудно силу его узнать, как тяжело во всемирной машинѣ начало сыскать; затвердѣлое наше нечувствие и заобыклый вкус причиною есть наша бѣдности. Раскладывай пред слѣпцем все, что хочешь и сколько хочешь, но все тое для его пустое. Он ошупать может, а без прикосновения ничего не понимает» [3, с. 175]. Дівчинка живе в гармонії з природою, відчувається її частиною, тому вирізняється з-поміж оточення.

Коли героїні було десять років, вона почула чудову мелодію, яку грав на фортепіано в її будинку чоловік, та покохала музику з перших секунд: «Кожний його удар по клавішах і кожний живіший рух його електризували її та виводили з рівноваги... Те, що грав, була пристрасть, а як грав – зраджувало його яко людину...» [1]. Ці спогади дитинства жили в дівчині постійно, вона жити не могла без музики, яка викликала в неї чудові почуття: «Я не вчилася музики ніколи. Я ніколи не могла “Impromptu phantasie” сама грати!.. Коли чую музику – готова вмирати. Стаю тоді божевільно-відважна...» [1]. Відомо, що наскрізною лінією філософської концепції Сковороди є музика, що виявляється в образній сфері та апелює до внутрішнього світу людини. Літературна творчість філософа-гуманіста також відзначається музичністю, що виявляється на рівні жанрів, змісту, назв тощо.

Для героїні О. Кобилянської музика є найдосконалішим засобом вираження переживань, страждань, поривів і бажань, коли просто немає слів для вираження почуттів. Природа (як і музика) тонко впливає на дівчину. Ці дві стихії – музика і природа – зливаються в один колір; вони захоплюють героїню, хвилюють, пробуджують багату гаму відчуттів.

Новела Ольги Кобилянської «Valse mélancolique» була вперше опублікована в 1898 році. Під українським першодруком дата: «Чернівці,

1897». Новела увійшла до збірок Ольги Кобилянської «До світу» (1905 р.), «Твори» (1929 р.), «Вибрані твори» (1940 р.).

У творі зображене життя трьох талановитих дівчат – Марти (вчителька), Ганни (художниця), Софії (піаністка). Кожна з них намагається знайти своє щастя, повною мірою розкрити духовний потенціал. Долі дівчат складаються по-різному. Марта вийшла заміж і стала зразковою дружиною і турботливою матір'ю. Ганна їде до Риму, де починає вільні стосунки. Найтрагічнішою була доля Софії. Її надзвичайний талант не міг бути реалізований – не було кому покрити великі витрати, необхідні для отримання освіти у Відні. Смерть матері та відмова дядька допомогти їй завдали страшного болю. Звук обірваної струни піаніно став останньою краплею для змученого серця. Це тривало недовго – настала раптова смерть. В історії героїні вбачаємо ідеї спорідненої праці Сковороди. Нереалізованість в улюбленій справі призводить до трагедії.

Філософія серця представлена в образах Анни, Марти та Софії. Вони різні за вдачею, але в усіх присутня любов до прекрасного, прагнення до гармонії, фізичного та духовного розвитку. Героїні твору – сильні, енергійні, горді та незалежні жінки, які намагаються утвердитися в чоловічому світі. Їм не страшно залишатися самотніми, тому що шукають щастя насамперед у собі. Мистецтво задовольняє їхні запити.

Софія Дорошенко – творчо обдарована людина, яка мріє закінчити консерваторію і стати піаністом. Її музика говорила про Софію: «Кімната стала мінитися. В неї напливали лагідно, одностайними хвилями, один по другім, один по другім, звуки. Все звуки й звуки. Хвилюючи сильніше й слабше, піднімаючись високо й спадаючи знов, заповняючи широкий простір собою» [2, с. 14]. Отже, музика для героїні була засобом відчуття й вираження навколишнього світу.

У Ганни витончена, артистична натура. Приваблива, але іноді примхлива і неврівноважена. Вона цілеспрямована, сумлінно працює, весь час присвячує роботі, у всьому в житті плекає красу. Звертаючись до подруги, вона пояснює:

«Лише ми одні піддержуємо красу в житті, ми, артисти, вибрана горстка суспільності, розумієш?» [2, с. 2]. Дівчина вирізняється красою, навколо неї багато чоловіків, але вона не уявляє свого майбутнього в сімейному житті. Ганна все-таки закінчує свою картину і вирушає до Італії. Отже, вона живе за покликом серця, сповідує ідеї спорідненої праці й досягає успіху.

Марта – героїня, яка прагне стати вчителькою. У неї лагідний та чутливий характер, вона має здатність до співпереживання. Тому емоційна та толерантна Марта – найкраща подруга Ганни. Вона підтримує захоплення подруги мистецтвом та ідеї жіночої емансипації. Водночас своє щастя Марта бачить у коханні та родині. Ганна називає її господинею: «...такі, як ти, Марто, такі, як ти, творять ту велику силу, що пригноблює таких, як я. Масою пригноблюєте ви нас, поодиноких, і ми загинаємо, мов той цвіт без насіння, через вас» [2, с. 4]. Марта закохується у викладача, який працює в університеті. Саме з ним вона стає щасливою дружиною і матір'ю. Традиційні сімейні цінності – головне для цієї героїні. Тож «серце» для Марти – то любов.

Отже, проаналізувавши відображення філософії серця у новелах Ольги Кобилянської «Impromptu phantasie» та «Valse mélancolique», можна дійти висновків, що герої творів дійсно живуть за покликом серця. Саме внутрішній голос наставляє їх на правильний шлях, даючи змогу обрати кращу долю.

Література

1. Кобилянська О. «Impromptu phantasie». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2466> (дата звернення: 07.11.2022).
2. Кобилянська О. «Valse mélancolique». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2457> (дата звернення: 07.11.2022).
3. Сковорода Г. Повне зібрання творів: у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.
4. Токар Н. Архетипна структура образу старця в романі Івана Корсака «Завойовник Європи». *Topical Issues of Science and Education*. Proceedings of the International Scientific Conference. Warsaw, Poland, July 17, 2017. Vol. 2. pp. 37–41.

Велічко Дарина Сергіївна,
здобувачка вищої освіти I курсу,
науковий керівник: **Пащук Раїса Іллівна,**
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

Г. СКОВОРОДА ТА М. КОВАЛИНСЬКИЙ **(з історії дружби вчителя та учня)**

Григорій Сковорода – видатний український «гуманіст і просвітитель», поет, філософ, музикант, педагог. За ці три століття ким тільки його не називали... «Давньоруським письменником», «російським і українським філософом», «борцем зі схоластиком», «атеїстом», «масоном»...

Про життя й творчість Г. Сковороди написано безліч трактатів, статей, книжок, створено фільми, захищено дисертації. Його цитують, видають і перевидають твори, про нього століттями сперечаються філософи, за його притчами ставлять спектаклі. Але він є як і раніше невловимим: *«Світ ловив мене, але не спіймав»*. І – маловідомим, хоча інтерес до імені Г. Сковороди від ювілею до ювілею розпалюється з новою силою.

Про справжні світи, які творив філософ, усе ще можна дізнаватися – читаючи його, читаючи про нього. Про справжнє його життя довідатися навряд чи вже вдасться: час безжалісно унеможлиблює це...

Відомо, що саме М. Ковалинський, його учень та друг, був першим, хто описав життєвий шлях Г. Сковороди, але лише до 60-х років: майже тридцять років життя й діяльності мислителя залишилися поза полем зору його першого біографа» [3].

Свого часу було видано розвідки, у котрих висвітлюються стосунки учителя та учня як сенсацію в літературно-філософському українському дискурсі. Приводом стала розвідка В. Петрова «Сковорода: дружба з

Ковалинським». Спершу цю статтю опублікувала «Філософська та соціологічна думка», а згодом фрагмент її подають інші часописи і передмовою про «статево-еротичний» стиль В. Петрова «щось не таке в стосунках сивобородого філософа з юним учнем». Насправді ж ця стаття стверджує зразок чистої унікальної дружби людей, здатних порозумітися на тлі філософії, музи та поезії. Листування Г. Сковороди й М. Ковалинського свідчить про «естетичну вишуканість і глибоку етичність» цих стосунків. Скажімо, дослідник, оцінюючи ці стосунки, зауважив: «Дружба Сковороди й Ковалинського відрізняється тим, що вона зберігає в собі прикмети античних і біблійних впливів. Біблія вкупі з Платоном, Арістотелем і Плутархом дала нашому філософу зразок істинної дружби» [1, с. 229].

Зазначимо, що всі листи написано грецькою та латинською мовами. Проте маємо дещо різні їхні переклади. М. Томенко, досліджуючи цю проблему, зазначив, що особливості перекладу переконують у двозначності тлумачення філософом розуміння кохання-любові. У перекладі П. Пелеха, опублікованому в 1944 р., уміщено розмірковування українського мислителя про мораль та духовні переживання, з яких витікає, що він розрізняв поняття *любов* та *кохання*. У перекладі листів В. Петров застосовував переважно лексему *кохання*. Це спонукало науковців, котрі використовували у своїх дослідженнях цей матеріал, до висновків про однозначно еротичний підтекст згаданих стосунків.

Сковорода використовує латинські поняття у своїх листах: *amor* і *caritas*. Українською тлумачення перекладу *caritas* – це «любов, яка випливає з поваги, пошани, відданості». Саме в цьому контексті філософ уживає цей термін у ставленні до Бога, науки, у своїх стосунках з учнями. Поняттям *amor*, пов'язаним більше з почуттєвим, інтимним змістом, митець користується у віршах, котрі не співвідносяться з конкретними персонами. Для порівняння М. Томенко наводить два варіанти фрагментів листування за 1763 рік. В. Петров: «Що є більш приємне, ніж кохання, що є більш солодке? Я вважаю

мертвими тих, хто не знає кохання. І зовсім не дивуюсь, що сам Бог зветься любов'ю» [1, с. 232]. Переклад П. Пелеха: «Бо що може бути більш приємне, солодке і животворне, ніж любов? Хіба мені не уявляються позбавленими сонця і навіть мертвими ті, що позбавлені любові, і я анітрохи не дивуюсь, що сам Бог називається любов'ю» [2, с. 306].

У листі далі подається суттєвий фрагмент щодо трактування українським філософом сенсу любові: *«Хороша любов та, яка є істинною, міцною та вічною. Любов ніяким чином не може бути вічною і міцною, якщо породжується тлінними речами, тобто багатством і т. ін. Міцна і вічна любов виникає із спорідненості вічних душ, які змінюються добродієм тих, хто її гартує, а не тих, хто її руйнує. Бо як гниле дерево не склеюється з іншим гнилим деревом, так і між негідними людьми не виникає дружби» [2, с. 307]. І тут же подається розуміння його любові до М. Ковалинського: «Тому, якщо тобі моя любов дорога, то не бійся, що вона промине, як дерево непомітно з роками росте і само стає сильнішим, ніж смерть» [2, с. 422].*

Серйозним доказом щодо еротичного характеру цих взаємин були згадки про зустрічі в безлюдних місцях, поза містом. Це давало підстави як знайомим-сучасникам, так і деяким дослідникам підсилювати свої підозри стосовно способу життя мандрівного філософа. Але, як пише М. Ковалинський у спогадах «Жизнь Григория Сковороды», опис якого підготовлено 1794 року й подано від третьої особи, займаючись теологією та філософією зі своїм учнем, Сковорода зіштовхнувся з проблемою комплексу в нього сильного страху перед смертю й боязню мертвих. Тоді Сковорода, *«не довольствуясь беседой о сем, приглашал друга своего в летнее время прогуливаться поздно вечером за город и нечувствительно доводил до кладбища городского. Тут, ходя в полночь между могил и видимых на песчаном месте от ветра разрытых гробов, разговаривал о безрассудной страшиливости людской, ... иногда же играл на флейте, ... оставя друга...» [2, с. 456].* Опис життя Г. Сковороди в мемуарах його учня багато що додає й до зрозуміння самого М. Ковалинського. Із них постає

людина, котра отримала від публічного життя великого світу дружину, дітей, приятелів, однак втратила потяг до істинного духу та справжньої дружби. Це пояснює, чому М. Ковалинський надавав місіанського значення його останній зустрічі з Г. Сковородою. У спогадах вона символізує бажання романтичності й альтруїзму в корисливому світі, її потребують навіть ті, у кого немає проблем у буденному житті. Філософські погляди Г. Сковороди, усе його життя, його мрії підпорядковуються потягу до ідеалу. Він прагнув виховати своїх учнів як своєрідних апостолів, котрі б пропагували небуденне існування. Переймаючись пошуком послідовників, Г. Сковорода наполегливо шукав талановитих і спраглих до істинної науки молодих людей. Така ідеалістична справжня любов філософа поширювалася на всіх його послідовників. Г. Сковорода – сучасний, хоча й віддалений від нинішнього українського суспільства все так само, як був віддалений від суспільства сучасників у столітті XVIII.

Література

1. Петров В. Сковорода: дружба з Ковалинським. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. № 5–6.
2. Сковорода Г. Повне зібрання творів. Т. 1-2. Київ, 1973.
3. Томенко М. Теорія українського кохання. Київ, 2002.

Кравченко Олена Леонідівна
*кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри
української філології та журналістики*

Наугольна Дар'я Володимирівна
*здобувачка вищої освіти, група ЖУР-22д,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

ОСМИСЛЕННЯ ПОСТАТІ Г. СКОВОРОДИ В ПОСТФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА

Постать Г. Сковороди – філософа, вчителя, письменника і просвітителя, чий гуманістичні погляди випередили свій час, – українці намагаються осмислити й через сотні років після його смерті. У ХХІ ст. у популяризації діяльності цієї непересічної особистості допомагають сучасні комунікативні практики, зокрема через поширення постфольклорних текстів. Цифрова культура сформувала унікальні можливості для створення й поширення в інтернет-середовищі переважно анонімних творів, якими користувачі Інтернету реагують на суспільно значимі події. Для постфольклорних творів середовища характерна іронічність, мінімалізм, інтертекстуальність тощо. Дослідниця українського постфольклору Н. Лисюк наголошує, що постфольклорні жанри (міська проза, необрядові пісні, паремії) в мережі трансформуються й часто доповнюються графічно-візуальними компонентами [3]. Складні семіотичні тексти поширюються у вигляді інтернет-мемів, фотожаб, демотиваторів тощо.

Об'єктом творчого переосмислення в інтернетному постфольклорі стала і творчість Г. Сковороди. Усі проаналізовані тексти є креолізованими творами, тобто такими, у яких поєднуються вербальна й візуальна складові. На думку Ж. Денисюк, креолізовані (полікодові) тексти – це твори, які «у досить складних поєднаннях знаково-символічної основи та ідейно-сміслового

навантаження <...> являють собою ієрархічно єдине ціле, створюючи своєрідний ефект інтелектуальної медіа-гри» [2, с. 136].

Постфольклорну інтернетну реакцію на постать письменника можна умовно поділити на дві групи:

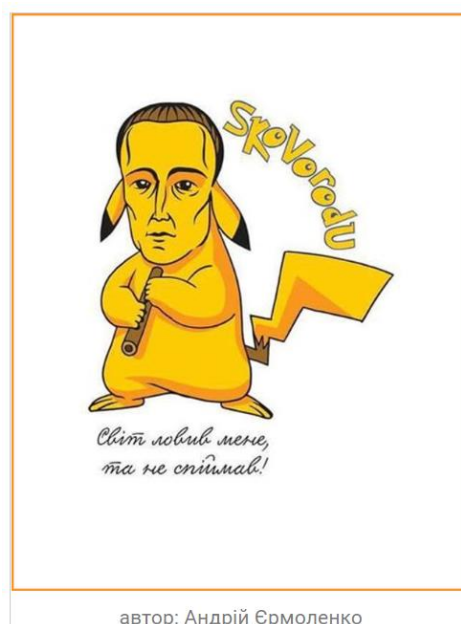
- рецепція творчості митця, зумовлена вивченням його доробку в загальноосвітній школі і включенням його творів до програми ЗНО з української літератури;

- резонанс української інтернет-спільноти на висловлювання голови фракції «Слуги народу» Д. Арахамії в програмі «Хард з Влащенко» з приводу афоризму філософа.

Мета постфольклорних творів першої групи – за допомогою іронії допомогти учням запам'ятати найважливішу інформації про життя і творчість Г. Сковороди, підготуватися до складання ЗНО. У створюваних учнями креолізованих творах обіграються мандрівний спосіб життя письменника (рис. 1), основні положення його вчення (рис. 2), художні твори літератора (див. рис. 3, 4). Найпопулярнішою фразою для творчого осмислення користувачами Інтернету, звісно, стало висловлювання «Світ ловив мене, та не спіймав» (рис. 2).

Рис. 1.

автор: Андрій Єрмоленко

Рис. 2.

Коли зненацька допетрав,
що байка «Бджола та Шершень»
це насправді не про комах,
а про людей

Рис. 3.

Рис. 4.

Для полегшення сприйняття інформації «тіло» креолізованих творів автори добирають з прецедентних феноменів мас-культури: мультфільмів, постерів кінофільмів, фото з телевізійних програм тощо. На думку О. Нежури, популярність і віральність креолізованих творів зумовлені «високим ступенем смислової компресії, розважальним характером, <...> знаковою специфікою та особливостями композиції», котрі «формують загальну когнітивну стратегію їх [креолізованих творів] інтерпретації, яка ґрунтується на активації специфічних засобів образності та інтертекстуальних взаємозв'язках» [2, с. 139]. Форма коміксу постфольклорного твору (див. рис. 1) дозволяє візуалізувати діалог Малюка і Карлсона-Сковороди. У креолізованому тексті (див. рис. 2) Г. Сковорода постає в образі покемона, що актуалізує фразу «Світ ловив мене, та не спіймав», оскільки у відеогрі також слід зловити «кишенькового монстра», для того щоб він допоміг здолати проблеми. Автор цього інтернетного постфольклорного тексту врахував навіть заняття митцем музикою та зобразив його улюблений музичний інструмент, з яким він не розлучався, – сопілку.

Графічний компонент креолізованого твору може надавати додаткову інформацію, безпосередньо не пов'язану з вербальним компонентом, проте поєднання візуального й вербального елементів надає ширший контекст інтерпретації. Наприклад, у креолізованому творі (див. рис. 3) вербальний компонент *«Коли знезацька допетрав, що байка “Бджола і Шершень” це насправді не про комах, а про людей»* доповнюється фотоколажем людини на тлі зоряного неба, котрий має викликати в реципієнта асоціації з вченням Г. Сковороди про макрокосм (Всесвіт) і мікрокосм (світ людини) і поєднати з однією з головних ідей філософа про «сродну працю», утілену в згадуваній байці.

Зовнішня схожість письменника з власником соціальної мережі Meta М. Цукерберга не залишилася поза увагою користувачів Інтернету. Показовим є постфольклорний твір у формі колажу, де серед портретів Г. Сковороди «загубився» американський інтернет-підприємець (рис. 5, 6).

Рис. 5.

"Визначай смак не за шкаралупою, а за ядром (цільової аудиторії)."

Рис. 6.

Друга група креолізованих творів пов'язана з головою фракції «Слуги народу» Д. Арахамією. В авторській програмі Н. Влащенко поставила нардепу

запитання, хто є автором фрази «Світ ловив мене, та не спіймав». Не знаючи правильної відповіді, той жартома приписав авторство Леонардо ді Капріо, який виконував головну роль у фільмі «Впіймай мені, якщо зможеш». Коли ж Н. Влащенко нагадала про Г. Сковороду й попросила пояснити, що може означати висловлювання, то почула відповідь: «Без поняття, який контекст був у Сковороди... Можливо, тому що він хотів щось виразити та показати народу, а вони цього не зрозуміли» [1]. Неосвіченість народного депутата викликала зливу жартів у користувачів мережі (рис. 7, 8). Крім креолізованих творів, об'єктом глузувань яких став Д. Арахамія, цифровими каналами комунікації поширилися фотожаби з Леонардо ді Капріо. Під фотожабами науковці розуміють такі постфольклорні твори, які «є результатом творчої переробки / обробки користувачами Інтернету певного зображення за допомогою графічного редактора» [2, с. 140]. «Тілом» карикатурних фотожаб стали кадри з фільмів за участю актора, а підписи до графічного компонента містили пряме чи алюзійне відсилання на Г. Сковороду (див. рис. 9, 10).

Рис. 7.

Рис. 8.

Рис. 9.

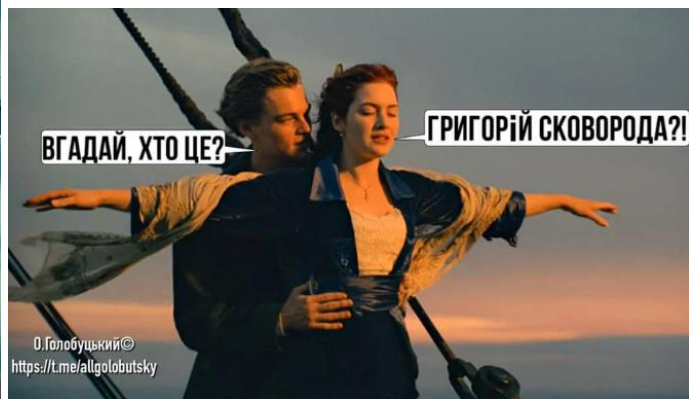

Рис. 10.

Вербальний компонент аналізованих інтернетних постфольклорних творів характеризується використанням мовної гри на:

- лексичному рівні (просторіччя і розмовна лексика: *А во що, ну що, донетрав, вопието*; обценної лексики: *дебіл, звертання собака*; контекстуальні антоніми *дебіл / філософ*);

- стилістичному рівні (стилізація, тобто наслідування авторського стилю письменника: *Визначай смак не за шкаралупою, а за ядром (цільової аудиторії)*; поєднання різностильових елементів в одному контексті: *шкаралупа / цільова аудиторія*);

- інтертекстуальному рівні (*Ну що, впіймав тебе світ, Панічна атака ловила мене, та не спіймала*).

Отже, постфольклорні твори, у яких осмислюється творча особистість Г. Сковороди, складають дві групи. До першої віднесено креолізовані тексти, виникнення яких пов'язано з вивченням доробку митця в загальноосвітній школі і які допомагають учням підготуватися до складання ЗНО з української літератури; до другої – креолізовані тексти, у котрих висміюється неосвіченість голови фракції «Слуги народу» Д. Арахамії. Вербальний компонент інтернетних постфольклорних творів характеризується використанням мовної гри на лексичному, стилістичному, інтертекстуальному рівнях.

Література

1. Давид Арахамія у Хард з Влащенко – 25.10.2021 / Рішення РНБО, офшорний скандал, НАТО. Україна 24. Фабрика новин: ютуб-канал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2D7nk7mY-TQ> (дата звернення: 21.12.2022).
2. Денисюк Ж. З. Постфольклорні креолізовані твори у вимірі візуальної інтернет-комунікації. *Мистецтвознавчі записки*. 2017. Вип. 31. С. 134–143.
3. Лисюк Н. А. Специфіка постфольклору України. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40 (2). С. 9–14.

Галенко Анна Миколаївна,
*старша викладачка кафедри
української філології та журналістики,*

Юрченко Анна Іванівна,
*здобувачка вищої освіти, група СОУМ-20д,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ БАЙКИ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Сковороду називають зачинателем жанру байки в українській літературі та продовжувачем традицій давнього грецького байкаря Езопа, адже своєю творчістю Сковорода вивів байку як літературний жанр в українській літературі на шлях самостійного розвитку. Свої твори писав переважно староукраїнською та латинською мовами.

Історію української байки в українському літературознавстві звичайно починають із творчості Григорія Савича Сковороди. «Сковороду можна вважати зачинателем жанру байки, який набув широкого розвитку і в українській літературі у ХІХ ст., досягши високого художнього рівня у Гребінки і особливо у Глібова» [1, с. 117] – читаємо в академічному підручнику з історії української літератури. До того українські байки прослідковуються тільки пунктирно, дуже рідко у письменстві ХVІІ ст. та у проповідях, де байка не існує як окремий жанр, а є частиною, вставленою у твори полемістів та проповідників.

Мета роботи – розглянути особливості жанру байки на прикладі творчості видатного українського письменника і філософа Григорія Сковороди.

Класичне визначення байки знаходимо у літературознавчому словнику-довіднику: «Байка – коротке, переважно віршоване, алегоричне оповідання, в якому закладено дидактичний зміст; один з різновидів ліро-епічного жанру.

Складається з оповідної частини та висновку-повчання. У вчинках персонажів байки – звірів, птахів, рослин – вбачаються і висміюються людські вади. Засновником байки вважається легендарний еллін Езоп (V–V ст. до н. е.), іменем якого (езопівською мовою) називають інколи підтекст художнього твору, його традицію продовжив римлянин Федр (I ст. н. е.)» [2, с. 74].

Григорій Сковорода вважав байку за «мудрую іграшку, що в собі ховає силу». «Сюжети байок Сковороди переважно оригінальні. Але як людина величезної культури, він творчо освоював, переказував, інтерпретував на українському національному й суспільному ґрунті міжнародні баєчні сюжети, особливо езопівські, відомі в Україні з давніх-давен» [3, с. 228].

Найпершою збіркою байок в українській літературній скарбниці є «Харківські байки» Г. Сковороди. Харківські байки є свідченням того, що Сковорода добре розумів байкарську традицію, і, водночас, наповнював байку своїми філософськими ідеями та новими рисами. Валерій Шевчук стверджує, що в «... байках Г. Сковороди бачимо майже всю суму ідей, які він розробляв у своїх трактатах».

Байки Г. Сковороди, зберігаючи вироблені віками традиції цього жанру, мають свої оригінальні характерні риси. Можемо виділити такі основні особливості байок Григорія Савича: 1) глибокий зміст; 2) оригінальний сюжет; 3) прозова форма; 4) діалогічність (побудовані на діалогах); 5) яскрава контрастність; 6) полемічний характер (реалізується в розмовах дійових осіб); 7) двокомпонентна композиційна структура: містить фабулу (коротка розповідь, в якій діють алегоричні образи птахів і звірів, більшість з них взяті з античної літератури чи Біблії) і мораль (як називав її Сковорода «сила»,) – тобто резюме повчального характеру; висновок, обґрунтування головної ідеї, яке за обсягом нагадує трактат.

Оригінальні сюжети байок вперше з'являються у лише в останній чверті XVIII ст., тобто саме у творчості Г. Сковороди. Джерелами байок Сковороди

було здебільшого тогочасне повсякденне життя українського народу, фольклор, а також популярні сюжети давньогрецького байкаря Езопа.

В українській літературі він виступає як новатор, засновник байки як окремого жанру. Він підносить байку до рівня філософського трактату. Саме байка стає завуальованим рупором, через який звертається великий філософ до розуму народного, викриваючи суспільні вади, про які негоже говорити уголос перед тими, хто тримає владу в своїх руках. Може саме тому автор робить гіпертрофованою заключну частину («силу»), яка за обсягом перевищує фабульну.

Байки Сковороди містять у собі ознаки ліричного, епічного та драматичної роду. У них присутні розгорнені драматизовані конфлікти, ліричні герої, прийоми народного епосу.

Для байок Сковороди звичним є параболічний спосіб алегоричного осмислення сюжету. Важливо те, що парабола як жанр, і як форма художнього мислення новій літературі не властива і є досить складною формою. Натомість фабулярний спосіб алегоричності сюжету є більш простим і легко висловлюється однією фразою: реплікою або афоризмом.

Харківські байки присвячені різноманітним моральним темам, що потім стає досить характерною рисою українського байкарства. У своїх творах він підносить позитивні риси людей, а саме любов, дружбу, працьовитість, повагу, розум; доводить, що цінність людини визначається не шикарним одягом, а внутрішніми якостями людини. Крім того в своїх байках митець викриває негативні явища тогочасного суспільства. Насамперед це – нестримне прагнення до багатства, честолюбство, ненаситність панства до слави та чинів.

Тему справжньої цінності людини простежуємо в байках: «Жайворонки», «Голова і Тулуб», «Ворона і Чиж». У байці «Голова і Тулуб» засуджено самодурство панства. Бачимо як Тулуб у розкішному вбранні вихваляється перед невибагливою Головою – простою, здатною обійтися малим, але в той же час надзвичайно кмітливою.

Темі «сродної праці» (тій, що відповідає природнім здібностям людини) присвячені такі байки: «Бджола та Шершень», «Змія і Буфон», «Орел і Черепаха». У них найяскравіше виражається оригінальність байкарської творчості письменника, його філософське бачення. Байка «Бджола та Шершень» є протиставленням трудящих і нероб. Бджола – символ працьовитої, добродесної людини, а шершень – хитрун, який живе крадіжкою чужого.

Прагнення до багатства та знатності розкрито в байках: «Жаби», «Чиж і Щиглик», «Щука і Рак», «Мураха і Свиня». Уславлення дружби та розуму ми бачимо в байках: «Пес і Вовк», «Собаки».

Отже, Григорій Сковорода – це перший український митець, який підніс байку до рівня самостійного жанру української літератури. Його байки відрізняються своєю структурою, широкою тематикою, оригінальними сюжетами, розширеною мораллю. Він досяг неперевершеної майстерності у донесенні своїх філософських ідей у літературній творчості за допомогою іронії та іносказання. Байки Сковороди, як і його філософські трактати доводять, що він створив своєрідну етично-антропологічну філософію життя, що підкреслює пріоритет етичної суті в людині і суспільстві, пронизану ідеями любові, милосердя і співчуття.

Література

1. Історія української літератури : в 2 т. / ред. О. І. Білецький та ін. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1955. Т. 1. 731 с.
2. Літературознавчий словник-довідник : в 2 т. Т. 2 / за ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
3. Махновець Л. Є. Григорій Сковорода. Біографія. Київ : Наукова думка, 1972. 253 с.

Ворошилова Олена Євгенівна,
здобувачка вищої освіти, група СОУМ-20д,
науковий керівник: Глуховцева Ірина Ярославна,
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри
української філології та журналістики,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

СИМВОЛІЧНИЙ СВІТ БАЙОК ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

(на матеріалі байок «Голова і тулуб» та «Жаби»)

Про талановитого філософа, байкаря, поета-лірика XVIII ст. написано вже чимало статей, наукових трактатів тощо. Постать Григорія Савича Сковороди і в наш час не може залишатися без уваги, адже про нього не можна не говорити, не згадувати його твори, які відомі та вивчають не лише в Україні, а й за її межами.

Він був цілком занурений у філософію, можна стверджувати, що ця людина народилася саме для пізнання нашого світу, для того, щоб передавати всю його сутність наступним поколінням. Григорій Савич увійшов до списку 100 найбільших філософів світу. І ми пишаємося тим, що саме Україна дала світові цього видатного творця слова.

«Життєвий шлях Григорія Сковороди (1722-1794) – це не тільки процес становлення його як особистості й мислителя, але й приклад цілісного життя, коли між вивченням і життям не існує розбіжностей, коли принципи й цінності, що проголошуються, визначають і скеровують власне життя» [1, с. 38].

Відомо, що Сковорода був мандрівним філософом, і сам себе називав сином свободи. І хоч він не мав вищої освіти (так і не отримав у Києво-Могилянській академії), проте зумів оволодіти кількома мовами. І це хороший приклад для всіх поколінь. У нього не було можливостей, але було бажання. Також цікавим фактом є те, що протягом його мандрівок і загалом життя твори

Григорія Савича не друкували (його праці ширилися через переписування), творчий доробок мислителя побачив світ лише після його смерті.

Він був надзвичайною людиною та мав багато близьких друзів серед тогочасної верхівки, серед «еліти». І це є цінним дарунком у його житті, бо знайомі завжди допомагали мислителеві, підтримували його. Усе, що він мав: рукописи, книжки, Біблія, сопілка, – і було його «всім життям». Сковорода не мав свого дому, сім'ї, але він не втратив себе, це і було найважливішим для нього.

Найдивовижніше те, що Григорій Савич відчув наближення смерті та сам викопав собі могилу. Він помер на Харківщині, де часто любив подорожувати, зараз це село носить назву Сковородинівка. Його могилу прикрашає не хрест, а камінь з крилатою фразою «Світ ловив мене, та не спіймав». Цей афоризм акумулює в собі сенс існування народного філософа.

Усе життя цього видатного мандрівника пов'язане із символізмом, більшість байок мають особливі символи. У творчому доробку мислителя дослідники-лінгвісти налічують тридцять байок, які уміщені у збірці «Байки харківські». Іван Франко високо оцінив збірку, вважаючи, що «Байки харківські» у «десять разів глибші та краще розказані, ніж Саадієві (Сааді – великий перський поет) байки, написані гарною, подекуди граціозною мовою» [5, с. 139].

Мета розвідки – дослідити символічний світ байок Григорія Савича Сковороди. Нині символізм трактують як «антиреалістичний напрям у літературі та мистецтві кінця XIX – початку XX ст., що, ґрунтуючись на суб'єктивно-ідеалістичній філософії, проголошував головним художнім прийомом символ як вираження незбагненої суті предметів і явищ» [4, Т. 9, с. 175]. Проте Григорій Сковорода майстерно використовував образи-символи ще в XVIII столітті. Пишучи свої твори, митець вкладав у них неабиякий сенс, і це відбито майже у кожному слові. Символ як «художній образ, який умовно

відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття і т. ін.», став головним художнім засобом його байок [4, Т. 9, с. 174].

Відомо, що байка – «невеликий віршований або, рідше, прозовий повчальний твір алегоричного змісту» [4, Т. 1, с. 90] – був популярним народним жанром у той час, його підтекст був добре зрозумілим. Тим більше, що байки Григорія Савича написані простою та доступною мовою, вони зрозумілі будь-якому читачеві та мають повчальний зміст, який наповнений алегорією. Митець майже в кожному своєму творі хотів донести до читачів, слухачів, що потрібно любити те, що робиш, і позитивний результат від праці людини залежить саме від того, як ставитися до роботи. Також, як вважав Григорій Сковорода, і це можна простежити у його байках, почуття свободи та душевного спокою – це дійсно справжнє щастя для людини.

Згідно з ученням Сковороди, символ неможливо тлумачити якось однозначно. У весь наш світ, вважав філософ, закладена подвійність. Тому й байка може мати кілька тлумачень, і для митця це є позитивною рисою всього символічного пізнання світу. Сковороді подобалось те, що кожен може інтерпретувати будь-який символ по-своєму, може щось додумати, а не обмежуватися постійними кліше.

У байках Григорія Савича велика кількість символів: птахи, звірі, фантастичні тварини, рослини, мертва природа, наслідки людської діяльності тощо. Подібні символи можна знайти у Старому Заповіті. Сам мислитель дуже часто застосовує символічну інтерпретацію Біблії. Він навіть сам себе називав «любителем (любовником) Біблії». Байкар дуже вміло поєднує та протиставляє у своїх творах протилежні поняття: день і ніч, старе й нове, зима і літо тощо. Він вірив та пропагував те, що існує два світи, які є двома шляхами людського життя.

Приклад подвійності ми можемо простежити у байці «Голова і тулуб». Голова зображена як щось чисте, величне своїм розумом, уся краса міститься у середині: «... *Коли може поміститися твій розум у череві, то зтям, що так*

робиться не через велику твою вартість» [2], а вже тулуб – це прикрашена обгортка, яка не має нічого прекрасного, окрім зовнішньої краси: «Тулуб, одягнений у розкішну франтовиту дорогими прикрасами одіж, величався перед головою, ...» [2]. Ці герої сперечаються між собою, хто з них кращий. У словнику символів зазначено, що «голова – символ розуму; духовного життя; управління, контролю; символ світу; символ Ісуса Христа; ... У системі єгипетських ієрогліфів голова була символом сонця і центром випромінювання, тобто центром космічного полум'я і духовного вогню всесвіту» [3, с. 59].

Ця байка, як і всі інші, містить у собі повчальний зміст, так звану мораль, яку сам Григорій Сковорода називає «силою байки». Отже, у байці «Голова і тулуб» силою є те, що не все прекрасне знаходиться зовні. *«Фабулка ця для тих, хто честь свою на самій пишноті поклали» [2].*

Інша байка, яка має назву «Жаби», відкриває внутрішній світ та погляди Григорія Савича Сковороди. Ці жаби, наче люди, які завжди шукають себе в цьому світі, хочуть віднайти найкраще для себе, але ж не кожна жаба, як і людина, може це знайти та зрозуміти, що краще. Жаб'ячі пошуки уособлюють у собі символіку людських пошуків протягом усього життя.

Коли у жаб висохло озеро, вони знайшли нове, велике, красиве, але одна жаба, яка була мудрішою за інших, вирішила жити в одному із джерел, яке наповнює не одне озеро. Інші жаби не розуміли навіщо, а вона відповіла: *«... струмочки можуть потекти в інший бік, а ваше озеро може так само висохнути. Джерело ж для мене завжди надійніше од калюжі» [2].* У словнику символів знаходимо таку символіку жаби: «Жаба – символ хвалькуватості, завищеної самооцінки, скупості; засіб Божого покарання; емблема розуму, розсудливості. У стародавніх кельтів жаба – володарка Землі, сила цілющих вод. У китайців – місячна істота. У християнстві водночас і символ воскресіння, і бридкий аспект гріха, еретика, невситимої насолоди, жадібності» [3, с. 84].

Отже, така символічність образу жаби у байці Г. Сковороди ще раз доводить подвійність, у яку вірив байкар. Символіка цієї істоти протилежна. І

сила цієї байки виходить із символізму цього образу. Філософ визначив свою силу: *«Всяка розкіш може зубожіти і висохнути, як озеро, лише чесне ремесло забезпечить непишне, але спокійне існування... Скільки багатіїв щодня стають жебраками. У цьому єдиним спасінням є ремесло... Найбідніші раби нерідко походять від предків, що жили в калюжі великих прибутків»* [2].

Ця мораль – сила, пов'язана і з життям митця. Він також обрав собі шлях у житті за ремеслом, він писав, мандрував, був філософом, співцем, музикантом. Спокійно жив та існував. Але при цьому всьому залишив після себе величезний літературний та філософський спадок для наступних поколінь. За що ми йому безмежно вдячні.

Отже, Григорій Савич є величним митцем української культури та літератури, він є прикладом для багатьох поколінь. А символічний світ байок Григорія Савича Сковороди наповнений великою кількістю різних символів, які водночас мають декілька значень, і не схожі один на одного. Це ілюструє філософські мотиви байкаря, які він залишив після себе нам у спадок.

Література

1. Максимов С. І., Жданенко С. Б. «Спорідненість» як головна ідея правової філософії Григорія Сковороди. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 1 (32). С. 37–44.
2. Сковорода Григорій. Байки харківські. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=3391> (дата звернення: 7.11.2022).
3. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
4. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
5. Усі українські письменники / упоряд. Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 384 с.

Скурідін Роман Максимович,
здобувач вищої освіти 2 курсу,
науковий керівник: Максименко Ольга Володимирівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ІДЕЯ СВОБОДИ У ТВОРАХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Сьогодні Україна переживає складні часи. Після широкомасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року український народ вкотре відчув, якою ціною здобувається незалежність. У нашій країні пробудилося споконвічне прагнення до національної самобутності, яку сьогодні захищають легендарні українські воїни – нащадки українського козацтва та борці за свободу. У нинішніх умовах актуальним є розуміння Григорієм Сковородою сутності свободи:

Що є свобода? Добро в ній яке?

Кажуть, неначе воно золотее?

Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,

Проти свободи воно лиш болото [2, с. 21].

Порівнюючи золото зі свободою, філософ зазначав, що золото проти свободи – болото. Адже свобода – це найвище благо, ідеал гуманізму, це «усвідомлена необхідність» (Б. Спіноза) [2, с. 21].

Григорій Савич Сковорода – легендарна особистість, філософ, поет, педагог, богослов, байкар. Досягнення свободи український філософ розглядав як сенс людського буття. Без свободи неможливе досягнення щастя [2, с. 5]. Мотиви свободи знаходимо не лише у творчості, а й у життєписі Григорія Сковороди, на могилі якого написано: «Світ ловив мене, але не спіймав». Він стверджував, що «світ подібний до театру», де кожний обирає свою роль, отже, і він обрав роль простої та самотньої людини, якій не була потрібна слава,

почесті, високі посади та багатства, а потрібно лише тільки бути вільним і незалежним.

Свої погляди на свободу, щастя Григорій Сковорода проголошує в низці творів. Зокрема, у творі Григорія Сковороди «Дружня розмова про душевний світ» автор обмірковує, яке справжнє істинне щастя в житті. Він називає щасливою ту людину, яка завжди дбає «про душу і тіло» з високою гідністю, і яка не плазує перед тим, хто хоче поставити її на коліна [1, с. 46]. Григорій Сковорода наголошує, що внутрішня свобода людини реалізовується через самопізнання, звільнення від хибних прагнень і спокус матеріального світу та здійснення свого призначення у «сродній праці» [2, с. 5]. Тільки «сродна праця» дарує людині радість і щастя. Досягнути щастя може кожна людина, яка працює відповідно до своїх природних здібностей. Але людина має обирати те, що їй потрібно і до чого лежить її душа. Людина – «коваль свого щастя», творець власної долі. Примусьте людину робити те, до чого не схильна її природа, – і ця людина буде нещасливою. Людина стає духовно вільною, коли займається тим, що любить і до чого має здібності. Війна на теренах нашої держави змушує переоцінити прості речі і знаходити радість і щастя в допомозі іншим, у підтримці, у професії.

Григорій Сковорода подає також ідею взаємодопомоги як складника щастя. У притчі «Вдячний Еродій» він писав, що «Клубок сам собою покотиться з гори: убери лише камінь перешкоди, що йому заважає. Не вчи його котитись, а тільки допомагай». Отже, автор пояснює «якщо людина буде вдячна та буде оберігати своє благо, вона буде блажена»; «...Наше добро у вогні не горить, у воді не тоне, тлінням не тліє, злодій не краде...» [4, с. 129].

У збірці «Сад божественних пісень» мислитель наголошує, що треба не боятися бути щасливими, не заздрити і завжди залишатися собою:

Всякому місту – звичай і права,
Всяка тримає свій ум голова;

Всякому серцю – любов і тепло,
Всяке горло свій смак віднайшло [4, с. 156].

Щасливою людина може бути тоді, коли в неї чиста совість, коли вона не зраджує своїй духовній природі, виховує в собі моральні чесноти та наполегливо реалізовує своє призначення у світі [2, с. 5].

На сьогодні ідеї «сродної праці» Григорія Сковороди реалізуються в українському суспільстві, яке об'єдналося в боротьбі з російським агресором. У реаліях війни українське щастя, справді, нерозривно пов'язане зі свободою та «сродною працею», суспільно корисною діяльністю. «Українське щастя – це непохитна внутрішня свобода та сміливість у відвоюванні зовнішньої свободи, це наполегливе спільне прагнення до спільної мети, яка полягає у захисті нашого права на щасливе життя у своїй незалежній державі» [2, с. 5].

Отже, важливим складником досягнення свободи є самопізнання людини, яке ґрунтується на ідеї «сродної праці» Григорія Сковороди. «Свобода як утеча від чужого, нав'язаного іншими, невідповідного власній натурі має піднятися до рівня утвердження своєї власної натури, своєї зрідненості, віднайдені шляхом пізнання самої себе» [1, с. 500].

Війна змінила життя українців, але ніколи не змінить нашого прагнення до СВОБОДИ.

Література

1. Антонович М. М. Співвідношення понять «народ» і «нація» в національному та міжнародному праві : в контексті українського націєтворення. *Той, хто відродив Могілянку* : зб. до 60-ліття В'ячеслава Брюховецького / [упоряд. : В. Моренець, В. Панченко, Т. Ярошенко]. Київ : [Кієво-Могілянська академія], 2007. С. 494-502. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/1-Zbirnyk-Tez.pdf>
2. Григорій Сковорода у сучасному багатовимірному світі : зб. тез VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16 листопада 2022 р.) / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника ; відп. за вип. В. М. Качмар, Л. В. Рижак, Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 316 с.
3. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.
4. Чижевський Д. Філософія Г. Сковороди. Харків : Прапор, 2004. 272 с.

Степанов Нікіта Русланович,
здобувач вищої освіти I курсу,
науковий керівник: Максименко Ольга Володимирівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

ТВОРЧИЙ УНЕСОК ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Розвиток культури українського народу пов'язаний з іменем видатного філософа, поета й педагога, музиканта Григорія Савича Сковороди, який був однією з найцікавіших постатей в історії української літератури та культури загалом. Його творча спадщина належить до вагомих надбань вітчизняної літератури, його праці посідають унікальне місце в історії української культури. За визначенням Івана Франка, «мислитель, поет і педагог Григорій Савич Сковорода чи найпомітніший з усіх духовних діячів наших XVIII ст. – лишив глибокий слід в історії духовного розвитку народу» [1, с. 12]. Дослідниками його творчості були О. Білецький, М. Возняк, Г. Хоткевич, П. Тичина, І. Драч, С. Кримський, М. Попович, Д. Чижевський.

Його філософсько-літературна діяльність охоплює другу половину XVIII століття. Погляди і переконання Григорія Сковороди формувалися на тлі соціально-економічних процесів цієї доби. Своєю творчістю він проголошує протест проти нерівності, засуджує владолюбність і жадобу наживи духівництва, глитаїв, здирників тощо. Через вірші та епіграми Григорій Сковорода висміює державний лад і притаманні йому недоліки [1, с. 58].

Пізніше автор замислюється над важливими тогочасними проблемами, складаючи філософські притчі та діалоги. Він порушує естетичні, морально-етичні принципи, питання виховання та педагогіки, всебічно розвиненої і

високоморальної особистості. Окрім того, Сковорода звертається до питання «побудови світу та сенсу людського життя і щастя» [2, с. 78].

В історії світової української філософської думки мислитель постає одним із засновників концепції, центральним об'єктом якої є людина, її покликання та діяльність. Ця концепція була сформована під впливом античної філософії. Серед багатьох філософських думок первинною для письменника постає ідея самопізнання людини, потреба осягнення свого внутрішнього світу, відчуття власного «я», любові до людей, праці, постійного вдосконалення особистості, реалізації ідеї про вільний і всебічний розвиток. За словами мислителя, коли людина має веселий дух, спокійні думки, серце мирне, то все є світлим, щасливим, блаженним: «Се є філософія» [3, с. 78].

Основою теорії Г. Сковороди є концепція існування трьох світів: макрокосму (усесвіт), мікрокосму (людина) і світу символів (Біблія). «Світ у світі» – так відзначає філософ побудову суспільства та керується зазначеним принципом світобудови у власній поетичній творчості.

У творах мандрівного філософа людина є основоположною, бо перш ніж пізнати великий і символічний світи, людина повинна пізнати себе саму, свій душевний світ. Найважливішим для людини, на думку Сковороди, є щастя. У кожної людини є своя природа. Її можна пізнати і обрати собі заняття у «сродності» з цією природою. Тобто «сродна праця» – та, що відповідає природі людини [3, с. 76]. Концепція людини у творчості Григорія Сковороди набула подальшого розвитку у філософському вченні про «сродну» працю, провідною ідеєю якої постає ідея «спорідненості», що повинна поєднувати практичні навички з покликанням людини, бо кожен має виконувати саме ту роботу, до якої в нього є здібності: «Пізнавай себе, вдосконалюйся, учися тому, до чого маєш здібності», «Займайся тією професією, що відповідає твоїй природі», «Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя», «Хто добре запалився, той добре почав, а добре почати – це наполовину завершити» [4, с. 125].

Мислитель у своїх творах порушує «вічні теми»: життя і смерті, добра і зла та підтримує ідеї високої моральності, основним критерієм якої є «чиста совість». Г. Сковорода возвеличує людину з «чистою совістю», яка передусім послуговується моральними принципами: «Лучше час честно жить, неж скверно цѣлый день», «Неправда гнобить і протидіє, але тим дужче бажання боротися з нею», «Ніхто не може вбити в собі зло, коли не втямить спершу, що таке те зло, а що добро. А не визнавши сього у себе, як можна взнати і вигнати його в інших» [4, с. 138].

Своєрідність філософського вчення Сковороди пов'язане з такими джерелами, як Біблія та міфологія. Дослідник спадщини Сковороди В. Шинкарук у своїй статті «Великий селянський просвітитель» пояснює ставлення мислителя до Біблії: «Істинний смисл Біблії, за Сковородою, полягає в прихованій за символічною формою ідеї рівності всіх людей, любові і спільності всього» [5, с. 42].

Щодо релігії Сковорода виходив з визнання закономірності розвитку природи, можливості пізнання світу і людини. Саме в цьому яскраво виявилась матеріалістична тенденція його вчення, пов'язаного з традиціями гуманізму та просвітництва [2, с. 65].

Прагнення до народності в Григорія Сковороди виявлялося у використанні у своїх творах народної поезії та народних пісень. Він є засновником теорії «філософія серця», у якій наголошує, що серце є центром духовного життя людини: «Усе минає, але любов після всього зостається», «Не за обличчя судить, а за серце», «Кожен є той, чиє серце в нім: вовче серце – справдешній вовк, хоч обличчя людське; серце боброве – бобер, хоча вигляд вовчий; серце вепрове – вепр, хоч подоба бобра» [4, с. 125].

Отже, спадщина поета, байкаря і мислителя Григорія Савича Сковороди є важливим надбанням української національної та світової культури. Григорій Савич Сковорода – геній, якого поцінують і шанують в усьому світі. Він постав новатором української філософської думки, оскільки випереджав свій

час глибокими філософськими роздумами. Григорій Сковорода є автором концепції щодо сенсу людського буття, «сродної праці», філософії серця, які мають допомогти людині стати щасливою.

Література

1. Багалій Д. Український мандрований філософ – Григорій Сковорода. Київ : АТ «Обереги», 1993.
2. Іваньо І. В. Філософія і стиль мислення Г. Сковороди. Київ : Наукова думка, 1983. 272 с.
3. Роменець А. В. Григорій Сковорода і проблема людського самопізнання: традиції і новаторство. *Філософська думка*. 1987. № 3. С. 71–78.
4. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 531 с.
5. Шевченко З. Григорій Сковорода – останній представник українського літературного бароко. *Українська література*. 2013. Вип. 13. С. 40–42.

Бережний Данило Олександрович,
здобувач вищої освіти, група ЖУР-21д,

Карловас Олена Адасівна,
*старша викладачка кафедри
української філології та журналістики,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

«НА ДОБРО НАРОДЖУВАТИ І НА ДОБРО НАВЧАТИ» (на матеріалі притчі-параболи «Вдячний Еродій»)

Орієнтація на першість духовної культури зумовлені інтеграцією України в європейське та світове співтовариство й побудовою громадянського суспільства. Духовність є однією з найважливіших характеристик людини як особистості, як активного суб'єкта комунікації. Н. Шарманова вважає, що «суспільну цінність, значущість особистості як носія системи соціокультурних маркерів неможливо збагнути, якщо не декодувати сферу її духовності. Суспільне життя переконує, що без культивування низки моральних цінностей (добро, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, толерантність тощо) навряд чи можна розраховувати на покращення соціокультурної ситуації в Україні. Такі властивості людини, як самоусвідомлення себе і свого місця в суспільстві, визначеність світоглядних орієнтацій, здатність орієнтуватися в динаміці навколишнього світу, працьовитість, професійна досконалість та ін. не можуть бути об'єктивно оцінені поза контекстом духовності» [3, с. 83].

Духовні цінності є моральним стрижнем будь-якої нації, оскільки виконують роль соціокультурних стандартів. О. Каневська зазначає: «Духовний код є аксіологізованим кодом, що відображає комплекс моральних цінностей, ідеалів, категорій та еталонів, що відповідають особистим запитам і нормам у певній історичній та життєвій ситуації. Людина завжди намагалась гармонізувати світ, соціальні зв'язки і з'ясувати, які підвалини виховання

індивіда забезпечують функціонування суспільства, оскільки формування живої людської душі – це завжди проблема. Кожне суспільство, кожна епоха, кожна культура створювала свій суспільний ідеал особистості, вимагала від індивіда певних якостей, тобто здійснювала конкретне соціальне замовлення певного психодуховного стереотипу.

Проблеми виховання міцно пов'язані зі специфікою культурного розвитку та духовними характеристиками суспільства. Саме культура пропонує людям моделі моральної поведінки, норми, ідеали та цінності, які запозичує особистість в процесі індивідуальної нормотворчості. Людина в такому контексті виступає як суб'єктивний аспект культури, у якому за допомогою засобів виховання фіксується ціннісна структура, що була побудована історичним досвідом нації. Творення індивідуальної аксіологічної системи і співставлення її із загальнопоширеними культурно-соціальними ієрархічно-ціннісними каркасами і є процесом іманентного життя свідомості, пов'язаного з вихованням і самовихованням» [1, с. 11–12].

Унесок Григорія Сковороди, як видатного філософа, письменника і педагога, є неоціненним надбанням української культури. Настанови Григорія Сковороди, викладені у віршах, піснях, байках, діалогах, трактатах, прозових перекладах і листах, є джерелами духовності, з яких ще довго черпатимуть насагу нові покоління українців. У вихованні на перше місце Григорій Сковорода ставив плекання доброти, милосердя, щирості, відвертості, людяності, гуманності.

Актуалізовані сьогодні педагогічні думки Григорія Сковороди щодо виховання молоді знаходимо у притчі-параболі «Вдячний Еродій». Авторська позиція щодо зв'язку виховання з природою людини представлена вже в символічній назві притчі. Еродій перекладається з грецької мови як «боголюбний», це птах, який має багато назв: чорногуз, лелека, журавель, боцян, бузько, гайстер, кіконія. Гайстер, або лелека, в українців є символом любові до батька-матері й оберегом родинного затишку, а також символом

любіві до рідної землі. Недаремно його почитують українці, уважаючи птахом, який приносить родині новонароджене дитя. Птахом він є ще й тому, що подібний до душі людини, яка здатна співпереживати. Той, хто виховує в собі через осягнення себе внутрішню людину, не стане «бридко й біснувато ганятися за мирськими марнотностями».

Григорій Сковорода вважав, що найвищими якостями людини, якими вона наділена природою, є чуйність, доброта, шляхетність, моральність, правдивість, невибагливість, працелюбство, самоповага. Всі люди від народження мають природні здібності, але не всі спізнають їх у собі й беруть за взірць «блаженну натуру». Байдикування, самозакоханість, немилосердність, жорстокосердність, самолюбство, колінкування перед привілейованими та модою, на думку філософа й педагога, є аномальними, тобто надбаними внаслідок порочного виховання й умов життя.

Діалог у формі алегоричної розповіді повчально-моралізаторського змісту між Еродієм і мавпою Пішек – це виклад власних роздумів автора про «сродність», вдячність батькам, важливість уміння задовольнятися малим, самовдосконалюватись. Григорій Сковорода вустах Еродія виражає власні думки, наприклад, у притчі виявляємо такі його філософські домінанти: *«Благо родить й благо научить»* [2, с. 142]; *«Буде хто чого хочет научитися, к сему подобает ему родиться»* [2, с. 145]; *«(благодарение воздавать) Богу, родителям й благодетелям. Оно Богу жертва, родителям честь, а благодетелям воздаяние»* [2, с.146].

Григорій Сковорода був упевнений, що мета всіх виховних дій – це «спорудження» в душі дитини храму, в якому б витала Істина. А в тому храмі народиться любов до батька-матері, повага до старших і мудріших, опінія та почитування традицій і звичаїв рідного краю, Вітчизни.

Основою світогляду Еродія є родина, тобто той самий храм, який стає фундаментом суспільності, замкнутою сутністю, що твориться та існує поза державою, у собі, на основі доброчесності. Перше в ній – це пошана до батьків,

які виростили й виховали дітей на традиційних принципах, а в подяку (тому Еродій і названий вдячним) діти не тільки годують, але й носять їх. В образі ж мавпи Пішек письменник дошкульно та гостро висміює адептів чужоземного виховання, з усією переконливістю показуючи, що схилення батьків перед *«славними училищами, в коих всеязычними обучають попугаи»* [2, с. 141], спрямовані лише на те, щоб влаштувати своїх дітей у житті з вигодою. Тобто він засуджує систему тогочасного виховання, яка замість усебічного розвитку особистості прищеплювала зовнішні манери та запобігання перед чужоземним.

Бути вдячним, на думку Сковороди, – це робити дар у відповідь шляхом реалізації свого творчого, людського потенціалу що буде скерованим на підтримку інших. Еродій переконаний, що треба віддячувати батькам даром, ключовим для нього є формула: *«Він народив мені крила, а я сам навчився літати»*. Найпоказовішим у цьому плані є заклик Григорія Сковороди: *«Сину мій! Гей! Учися єдино вдячності». Кому ж залишається віддячити, тобто сплатити добром? «Богові, батькам і благодійникам»*. Тобто будь-яке виховання – це народження блага, турбота про нього та навчання вдячності.

Боголюбність, благочестя та нескінченна витривалість у боротьбі зі злом є основними параметрами наскрізного позитивного образу Еродія. У діалозі з мавпою Пішек він не раз підкреслював, що цієї душевної науки навчив його рідний батько, за що птах йому дякуватиме довіку. Тобто такі батькові дари сину зродили найголовніший плід – синівську вдячність. Доповнює цю конструкцію основоположний короткий постулат наприкінці твору: *«Еродіи не лгут»*.

Виховання особистості – це мистецтво робити видимими природні обдарування. Коли зрозумієш, до чого дитина має хист, усунувши перепони на цьому шляху, то переконуєшся, як сама собою, вільно та доброзичливо виконується будь-яка корисна справа. У природі нема зла, потому в ній закладається добро. Письменник упевнений, що цей дар успадковується від батьків, а все інше доповнюється примхами людини. *«У благому серці, що є*

джерелом усілякої наснаги, нуртують благі думки – насінини прекрасної справи» [2]. Реальне виховання, за Сковородою, – це, насамперед, активне формування на християнських засадах моральних установок, які стануть підмурівком цілісної особистості в подальшому житті. Таким чином Григорій Сковорода уподібнює моральні аспекти проблеми виховання до естетичних.

Тези й антитези, послідовно викладені в притчі, довели, що виховання духовних потреб є пріоритетним, воно має спиратися на природні здібності людини.

Будучи справжнім ідеалістом, Григорій Сковорода вірив у те, що кожна людина народжена на добро, оскільки в кожного є «невидима натура, яка є істинна», і лише неправильне виховання, підміна справжніх ідеалів, вірувань розбещують особистість, руйнують її.

Література

1. Каневська О. Б. Виховання особистості на засадах морально-християнських цінностей в Україні (XVI – перша половина XVIII століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Луганськ, 1997. 27 с.
2. Сковорода Г. Твори : у 2-х т. Київ : Акціонерне тов-во «ОБЕРЕГИ», 1994. Т. 1. 510 с.
3. Шарманова Н. М. Духовний код як лінгвокультурний еталон нації (на матеріалі паремійних кліше. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. Вип. 15. Структура і семантика мовних одиниць, 2016. С. 81–104.

Наукове видання

**ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ І СУЧАСНІСТЬ:
ДУХОВНИЙ КОД УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Збірник тез
наукової конференції
до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди
(3 грудня 2022 р., м. Київ)

Відповідальний редактор: *А. М. Галенко*

Оригінал-макет *Т.В. Погорєлова*

Розповсюджується в електронному вигляді

Підписано до випуску 09.01.2023.
Гарнітура Times. Вид. № 3354.

Видавництво
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.
E-mail видавництва: vidavnictvosnu.ua@gmail.com